

Inštitút pre výskum práce a rodiny

Úteky maloletých bez sprievodu

2017

Milan Fico

Obsah

1. ÚVOD	2
2. PRÁVNE VÝCHODISKÁ A POPIS SITUÁCIE NA SLOVENSKU	3
3. CIELE, VZORKA A METÓDY RIEŠENIA	4
4. ZHRNUTIE HLAVNÝCH ZISTENÍ	4
5. EVIDENCIA NÁJDENÝCH DETÍ	7
5.1. Miesto nájdenia a územný obvod	7
5.2. Sociodemografické charakteristiky nájdených detí a krajina pôvodu	8
5.3. Dôvody útekov z krajiny pôvodu	10
5.4. Kontakty s pôvodnou rodinou a priebeh cesty.....	11
5.5. Prvotné predstavy o budúcnosti a cieľovej krajine	12
6. ÚTEKY Z DETSKÉHO DOMOVA PRE MALOLETÝCH BEZ SPRIEVODU	12
6.1. Okolnosti útekov z detského domova pre maloletých bez sprievodu	13
6.2. Dĺžka doby pred útekem	14
7. PRVOTNÉ OPATRENIA ZAMERANÉ NA ZABRÁNENIE ÚTEKOM	15
7.1. Ako funguje proces pridelovania opatrovníka/poručníka.....	15
7.2. Realizácia prvotných opatrení počas umiestnenia	15
8. VYBRANÉ FAKTORY A ČAS POBYTU V DETSKOM DOMOVE PRE MALOLETÝCH BEZ SPRIEVODU ...	18
8.1. Typ pridelenej ochrany - opatrovník/poručník	18
8.2. Prvotné opatrenia.....	19
8.3. Okolností priebehu cesty a kontakt s rodinou.....	21
8.4. Sociodemografické a ďalšie charakteristiky detí	22
9. ZISTENIA Z EXPERTNÝCH ROZHOVOROV	23
9.1. Rizikové okolnosti.....	23
9.2. Protektívne faktory a príklady dobrej praxe	25
9.3. Čo by detský domov potreboval?	27
10. CELKOVÉ ZÁVERY	28
11. OBMEDZENIA A DISKUSIA	30
12. LITERATÚRA	31
13. PRÍLOHA – TABUĽKY	33

1. ÚVOD

Deti patria medzi najzraniteľnejšie kategórie utečencov, pretože sú v dôsledku statusu detstva vystavené závažnejším situáciám a dôsledkom, ako dospelí. Ich úteky z rodnej krajiny nie sú výsledkom rovesníckej prestíže, dobrodružstva alebo iba očakávaných životných vyhládok v niektorej z krajín Európskej únie. Možno predpokladať vynútený charakter, najmä v dôsledku negatívnych spoločenských súvislostí v krajine, kde sa narodili. Za odlúčením od rodičov a dlhou cestou z krajiny pôvodu stoja skôr „push“ ako „pull“ faktory.¹

Nájdenie dieťaťa na území Slovenska je charakteristické viacerými okolnosťami: neprítomnosť rodičov počas celej alebo časti cesty, odkázanosť na svojvôľu anonymných dospelých, neznáma minulosť, jazyková bariéra, kultúrne odlišnosti, hrozba zneužívania. Mnohé si prešli hraničnými situáciami, zraniteľná pozícia pretrváva aj po nájdení. Po umiestnení do detského domova a pred komplexnou realizáciou opatrení následnej ochrany dochádza často k útekom. O ich ďalšom osude sa nevie - na rozdiel od detí, ktoré sa podarí zlúčiť alebo tých, ktoré v detskom domove ostanú, majú zabezpečenú ochranu a môžu tu zostať až do dovŕšenia plnoletosti, prípadne 25 roka veku.

Podľa odborných zamestnancov prvého kontaktu je za tým viacero príčin: neochota ostať na Slovensku, považovanom iba za tranzitnú, ale nie cieľovú krajinu, neexistencia menšinovej komunity, ktorá by deťom mohla poskytnúť útočisko, nedôvera k dospelým, s ktorými na Slovensku prichádzajú do prvotného kontaktu oficiálnej ochrany a pomoci. Môže to byť aj snaha dostať sa do krajiny, kde by ich mali čakať príbuzní alebo prísne nastavenie migračnej politiky, čo odzrkadľuje fakt, že občania iných štátov tvoria na Slovensku iba 1,4 % obyvateľstva.²

Poskytnutie medzinárodnej ochrany sa považuje za jednu z alternatív trvalých riešení³, umožňujúcim deťom na úteku bezpečie a stabilitu do budúcnosti. Ak aj k procedúre právneho schvaľovania azylu alebo doplnkovej ochrany príde, nie je veľká šanca, že status utečenca bude priznaný. Deti väčšinou o azyl ani nepožiadajú, umiestnenie do detského domova mnohé považujú za obmedzenie a nie za zabezpečenie oficiálnej ochrany a pomoci.

Každoročne sa na Slovensku podarí zachytiť niekoľko desiatok maloletých. Tieto relatívne nízke čísla vypovedajú iba o registrácii zo strany oficiálnych úradov. Keďže Slovensko je súčasťou Európskej únie, možno očakávať, že počty sú v skutočnosti ešte vyššie. V tejto súvislosti možno hovoriť o podpore pre ľudí na úteku, v kontexte dvoch hlavných konceptov – partikularizmu vs. univerzalizmu.

Partikularistický koncept vychádza z práva každého štátu kontrolovať prítomnosť cudzincov, nastavovať spôsoby ochrany pre obmedzenie na vstup, vrátane žiadateľov o azyl. Prístup k sociálnym, politickým a ekonomickým výhodám vyplýva zo záujmov komunit, ktoré daný štát zastupuje. Súčasne existuje aj povinnosť voči ľuďom na úteku a migrantom, pochádzajúcich z iných krajín. Tieto záväzky vyplývajú z medzinárodných zmlúv a nadväzujú na univerzalistický koncept, zameriavajúci sa na existenčné ohrozenie jednotlivca, jeho vrodené a neodňateľné ľudské práva. Stoja tak proti sebe dve hlavné skutočnosti - ochrana, záujmy komunit na určitom území a jednotlivci, vstupujúci na toto územie s vymedzenou fyzickou hranicou. Aj v univerzalistickom koncepte existuje partikularistické obmedzenie, prípadne strata poskytnutej medzinárodnej ochrany (bližšie: Dohovor o právnom postavení utečencov). Ani jeden z uvedených konceptov nie je preto možné zrealizovať v úplnej miere. V rôznorodom zastúpení sa odráža flexibilný výklad medzinárodných záväzkov od reštriktívnej interpretácie, až po otvorenejší výklad, zdôrazňujúci ľudskú solidaritu a otvorenosť voči ľuďom migrujúcim a/alebo utekajúcim z krajín s nízkou úrovňou bezpečia. Miera zastúpenia dvoch konceptov v azylových a integračných politikách ovplyvňuje rozsah poskytovanej pomoci aj pre ľudí na úteku – od minimálnej záchranej siete, až po komplexné opatrenia sociálnych služieb.⁴

Pre maloletých bez sprievodu, nájdených na území Slovenska, to znamená, že nie sú odkázaní len na ľudskú spolupatričnosť, dobrú vôľu jednotlivcov, aktivity mimovládnych organizácií. Slovenská republika je viazaná ľudsko-právnymi záväzkami. Normatívna ochrana rešpektuje medzinárodné právne normy ako základ platný od čias druhej svetovej vojny.⁵

V nasledujúcej časti uvádzame prehľad dokumentov, ktorých cieľom je zabezpečenie právnej ochrany a pomoci. Ide o opatrenia, vychádzajúce z medzinárodných záväzkov. Na tie nadväzujú vnútroštátne postupy, normatívne garantujúce rovnaký spôsob zaobchádzania, ako u detí, pochádzajúcich zo Slovenska.

¹viac o faktoroch napr: Unaccompanied Minors in the Migration process, Frontex, European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union

²Hlinčíkova M., Mesežnikov G. (Eds.): Otvorená krajina alebo nedobytná pevnosť? Slovensko, migranti, utečenci, IVO, 2015, str. 9

³viac o trvalých riešeniach napr: Fajnorová K., Mittelmanová M.: Trvalé riešenia pre odlúčené deti v Európe, Národná správa Slovensko, Máj, 2015

⁴Kováts A., Miklusakova M., Rangelova A., Siniovas V.: Praktická sociálna práca s utečencami, Prístup cez ľudské práva, UNHCR, 2007 str.15-38.

⁵Mittelmanová M., Fajnorová K., Marinová K., Chudžíková A.: Opatrovníctvo a poručníctvo maloletých bez sprievodu v podmienkach SR, Právny stav a návrhy vhodných postupov, Liga za ľudské práva, 2011

2. PRÁVNE VÝCHODISKÁ A POPIS SITUÁCIE NA SLOVENSKU

Za maloletého bez sprievodu je považované každé dieťa, ktoré nie je občanom Slovenskej republiky a nachádza sa na území Slovenska bez sprievodu rodiča alebo inej plnoletej osoby, ktorej by mohlo byť zverené do osobnej starostlivosti. V právnej ochrane detí je najdôležitejší Dohovor o právach dieťaťa (1989). Slovensko ako signatárska krajina sa v ňom zaväzuje dodržiavať zabezpečovanie detských práv a bezpodmienečnú ochranu, vyplývajúcu z jednotlivých článkov Dohovoru. Ide najmä o Všeobecný komentár č.6, ktorý hovorí o zaobchádzaní s deťmi bez sprievodu. V súvislosti s nájdenými maloletými je možné sa odvolať aj na Európsky dohovor o ľudských právach a základných slobodách (1951), ktorý poskytuje ochranu pred vrátením do krajiny, v ktorej deťom hrozí neľudské zaobchádzanie. Tiež je to Dohovor o právnom postavení utečencov (1951).⁶ Dôležitými sú aj dokumenty Európskej Únie, ako napríklad Akčný plán, týkajúci sa maloletých bez sprievodu, ktorý hovorí o integračných opatreniach a alternatívach trvalých riešení. Keďže zodpovednosť za ochranu nájdených detí spadá pod krajiny, v ktorých sa našli, na medzinárodné dohovory nadväzujú vnútroštátne normy, definujúce spôsoby ochrany a poskytovanej pomoci.

Zo slovenských právnych noriem ide o Ústavu SR - Zákon o sociálnoprávnej ochrane a kuratele, Zákon o rodine, Zákon o pobyte cudzincov, Zákon o azyle alebo Občiansky súdny poriadok.⁷ Dôležitou okolnosťou je, že deti nemôžu byť zo Slovenska deportované, umiestnené do detenčného zariadenia pre cudzincov, ani do väzenia. Nemožno ich zaistiť ani administratívne vyhostiť. Musí sa s nimi zaobchádzať rovnako ako s deťmi, ktoré sa narodili na Slovensku. Konkrétne postupy práce s maloletými bez sprievodu sú špecifikované v Internej norme ÚPSVaR č.105/2015, na ktorú nadväzuje Príručka k uplatňovaniu princípu najlepšieho záujmu dieťaťa. Interná norma aj príručka sa opierajú o medzinárodné i vnútroštátne predpisy pomoci. Vychádzajú z princípu nediskriminácie, ako aj z princípov integračnej politiky Slovenskej republiky. Podľa východísk, uvedených v materiáli integračnej politiky SR, je starostlivosť o maloletých bez sprievodu rozložená medzi Úrad hraničnej a cudzineckej polície (prvotná identifikácia maloletých bez sprievodu, rozhodovanie o pobyte), Ministerstvo práce sociálnych vecí a rodiny (starostlivosť o maloletých bez sprievodu), súdy (rozhodovanie vo veciach starostlivosti o maloletých bez sprievodu) a Ministerstvo školstva (vzdelávanie). Ak sa dieťa spoločne s opatrovníkom/poručníkom rozhodne podať žiadosť o udelenie azylu, deje sa tak na migračnom úrade. Zapojené sú aj ďalšie inštitúcie, ako napr. Ministerstvo vnútra alebo mimovládne organizácie.^{8, 9, 10}

Evidencia maloletých bez sprievodu je považovaná v európskom priestore za nedostatočnú a nepresnú. Podľa odhadov Separated Children in Europe programme (SCEP) môže žiť v Európe až okolo 100 000 takýchto detí.¹¹ Správa UNICEFu hovorí, že v 80 krajinách sveta sa v rokoch 2015-2016 nachádzalo 300 000 zaregistrovaných maloletých, čo je takmer päťnásobné zvýšenie zo 66 000 v rokoch 2010 -2011.¹² Z hľadiska evidencie sú na Slovensku záznamy o nájdených deťoch rozdelené medzi Úrad hraničnej a cudzineckej polície a Migračný úrad Ministerstva vnútra. Evidenciu zabezpečujú Úrady práce sociálnych vecí a rodiny. Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie Úradu hraničnej a cudzineckej polície uvádza všetky zaregistrované deti, ktoré boli na území Slovenska oficiálnymi orgánmi nájdené. V prvom polroku 2017 bolo zadržaných pri neoprávnenom prekročení štátnej hranice, alebo v rámci neoprávneného pobytu, 19 detí. V porovnaní s prvým polrokom 2016 je to o jedno dieťa viac. Ďalšia organizácia - Migračný úrad Ministerstva vnútra, eviduje iba podskupinu detí, ktoré požiadali na Slovensku o medzinárodnú ochranu. V priebehu roka 2014 to bolo 11 detí, v roku 2015 tri a v roku 2014 boli evidované 2 deti. Na základe ročných výkazov o poskytovaní starostlivosti a výchovy deťom v detskom domove a detskom domove pre maloletých bez sprievodu, v zariadení ústavnej starostlivosti detských domovov bolo umiestnených v roku 2014/20 detí, v 2015/26 detí a o rok neskôr 2016/33 detí. Za tieto tri roky sa trend umiestnení mierne zvyšuje. V správe o sociálnej situácii na Slovensku z roku 2016 sa uvádza, že opatrenia sociálnoprávnej ochrany boli vykonané pre 44 maloletých bez sprievodu, čo je o 10 maloletých bez sprievodu viac ako v roku 2015. Predpokladáme, že oficiálne čísla zo Správy o sociálnej situácii odkazujú na akékoľvek deti, prechádzajúcich územím Slovenska, ktoré nemusia byť iba štátnymi príslušníkmi „tretích krajín“, ale akýkoľvek neplnoletými bez sprievodu rodiča. Doterajšie poznatky hovoria o tom, že maloletí bez sprievodu sa z rôznych dôvodov vyhýbajú oficiálnej pomoci a nemusia byť na Slovensku zaregistrovaní. Skutočné čísla sú preto zrejme vyššie.

⁶detailnejší prehľad: Aplikačná príručka k uplatňovaniu princípu najlepšieho záujmu dieťaťa vo všetkých postupoch, opatreniach a rozhodnutiach prijímaných vo vzťahu k maloletým bez sprievodu, ÚPSVaR, 2015 (materiál spracovaný ÚPSVaR, redigoval Ján Galáš)

⁷Mittelmanová M.: Politika, Prax a štatistiky maloletých bez sprievodu v Slovenskej republike, Malá tematická štúdia Národného kontaktného bodu Európskej migračnej siete v Slovenskej republike, 2014, str. 24,

⁸Integračná politika Slovenskej republiky, 2014, MPSVaR, str.33-36

⁹kompletný prehľad inštitucionálneho a legislatívneho rámca vid': Guličová-Grethe M.: Maloletí bez sprievodu v SR – politiky riadiace ich príjem, návraty a integračné opatrenia, Národná štúdia pre európsku migračnú sieť, 2009, str. 15-17

¹⁰Mittlemanová M., Politika, prax a štatistiky o maloletých bez sprievodu v Slovenskej republike, Malá tematická štúdia Národného kontaktného bodu Európskej migračnej siete v Slovenskej republike, 2014, str.21

¹¹Fajnorová K., Številová Z. Malangone A.: Míznúce deti, pozíčný dokument, Liga za ľudské práva, 2014, str.31

¹²A child is a child, protecting children on the move from violence, abuse and exploitation, UNICEF, 2017, str.6

3. CIELE, VZORKA A METÓDY RIEŠENIA

Príspevok sa zaoberá okolnosťami, ktoré súvisia s útekmi z detského domova pre maloletých bez sprievodu. Predpokladáme, že čím je dieťa v detskom domove umiestnené dlhšie, tým účinnejší je charakter opatrení - zabránenie úteku a motivácia zostať na Slovensku sa zvyšuje. Mapuje tiež príklady dobrej praxe a protektívne faktory, ktoré môžu po legalizácii pobytu znížiť šance na opustenie detského domova.

Na základe zozbieraných údajov, ktoré poskytli Inštitút pre výskum práce a rodiny sociálni pracovníci z detského domova pre maloletých bez sprievodu, sme tému analyzovali vo viacerých kontextoch.¹³ Výsledky sú rozdelené do piatich častí:¹⁴

Prvá časť sumarizuje evidenciu maloletých bez sprievodu, ktorí boli umiestnení v detskom domove v priebehu rokov 2010-2016. Zaoberá sa lokalizáciou nájdenia, sociodemografickými a inými charakteristikami, dôvodmi útekov z krajiny, kde vyrastali, možnými kontaktmi s vlastnou rodinou, ako aj úlohou rodinných príslušníkov v priebehu cesty. Zisťujeme predstavy detí o budúcnosti tak, ako ich uviedli v prvých dňoch po nájdení.

Druhá časť sa zameriava na samotné úteky. Špecifikuje sprievodné okolnosti útekov a sumarizuje evidenciu dĺžky doby pobytu v detskom domove a jej vývoj v priebehu sledovaných rokov 2010-2016.

Tretia časť je venovaná prvotným opatreniam, ktoré boli vykonané za účelom zabrániť deťom v úteku. Analyzuje spôsob pridelenia opatrovníka/poručníka a popisuje najčastejšie kroky, ktoré boli pre dieťa realizované v prvých dňoch po umiestnení.

Štvrtá - hlavná časť, obsahuje výsledky, pozostávajúce z faktorov s potenciálnym vplyvom na dĺžku doby umiestnenia. Vychádzame z predpokladu, že na dĺžku pobytu dieťaťa v detskom domove môže mať vplyv nielen podoba a charakter vykonávaných opatrení, ale aj faktory, ktoré sa nachádzajú mimo oblasť detského domova, napr. dôvody útekov, okolnosti priebehu cesty, existencia kontaktov s rodinou, sociodemografické charakteristiky detí a podobne. Dlhšia doba umiestnenia môže byť prejavom lepšej praxe a efektívnejších postupov práce s deťmi. Rolu môžu ale zohrávať aj iné, neskúmané okolnosti. Nemožno však úplne vylúčiť aj vplyv iných, neskúmaných okolností.

Posledná časť sumarizuje výpovede z expertných rozhovorov s osobami prvého kontaktu (zamestnanci/kyne detského domova pre maloletých bez sprievodu a sociálnoprávnej ochrany). Popri rizikových okolnostiach sú tu uvedené výpovede o protektívnych faktoroch, zameraných na zabránenie neskoršej straty a podpore integrácie alebo zlúčenia s vlastnou rodinou. Mapuje taktiež názory na aktuálne potreby detského domova i sociálnoprávnej ochrany.

Vzorka pozostáva zo 119 maloletých detí bez sprievodu, ktoré boli v priebehu rokov 2010-2017 umiestnené v detskom domove v Medzilaborciach a po určitom čase detský domov opustili. Údaje boli zozbierané v spolupráci s vedením detského domova a sociálnymi pracovníkmi. Pri zbere anonymizovaných dát vychádzali pracovníci zo spisovej dokumentácie. Podľa evidencie spisov, zahrnutých do vzorky, v jednotlivých rokoch opustilo detský domov rôzny počet maloletých. Nasledujúce čísla sú celkovou sumarizáciou (rok – počet detí, ktoré vzorka obsahovala): 2010 - 30, 2011 - 13, 2012 - 15, 2013 - 10, 2014 - 11, 2015 - 21, 2016 - 17. Najviac detí bolo evidovaných v roku 2010, najmenej záznamov pochádza z roku 2013. Počty umiestnených detí sú totožné s útekmi - v medziročnom porovnaní boli najvyššie straty v rokoch 2010 a 2015. Najmenej detí sa stratilo v roku 2013. Vzorka neobsahuje všetkých mladistvých, ktorí sa nachádzali v priebehu sledovaného obdobia v detskom domove pre maloletých bez sprievodu. Nie sú do nej zahrnutí mladiství, ktorí spolupracovali s detským domovom pri realizácii osamostatnenia. Rovnako tu nie sú deti, ktoré boli zlúčené s rodinou alebo tí, ktorí požiadali a čakajú na udelenie azylu. Vzorka tiež neobsahuje dospelé osoby, ktorým bol preukázaný vek dospelosti a boli preto premiestnení do tábora pre dospelých. Skúsenosti s podskupinou maloletých bez sprievodu, ktorí neopustili detský domov, čakali na vybavenie azylu, boli zlúčené s rodičmi alebo prišlo k úspešnému osamostatneniu sú uvedené v časti, zaoberajúcou sa príkladmi dobrej praxe.

4. ZHRNUTIE HLAVNÝCH ZISTENÍ

- Maloletí bez sprievodu sú nachádzaní na celom území Slovenska a to najmä vo vnútrozemí. Neplatí, že prvotný kontakt sa realizuje ihneď po prekročení hraníc, prípadne v ich tesnej blízkosti. Naznačuje to, že niektoré z nich sa môžu na Slovensku nachádzať rôzne dlhý čas bez toho, aby o nich štátne orgány vedeli. Nepriamo to potvrdzuje názor, že deti sa môžu vyhýbať štátnym orgánom, ktoré by im mohli poskytnúť ochranu a pomoc (napr. polícia, resp. sociálnoprávna ochrana).

¹³V tejto súvislosti sú použité slová „zmiznutie“ alebo „útek“, keďže nevieme, do akej miery bolo dieťa k úteku manipulované. V texte sa používa aj slovo „strata“.

¹⁴Za pomoc pri rozhovoroch a zbere údajov ďakujeme zamestnancom Detského domova pre maloletých bez sprievodu v Medzilaborciach a jeho riaditeľovi páňovi Vladislavovi Fejovi.

- V čase prvotného oficiálneho kontaktu nemajú väčšinou doklady, mobilný telefón a väčšiu finančnú hotovosť. Sú v celkovo zanedbanom stave. Nájdené sú v skupinách, v ktorých sa nachádza viac detí, najmä bez prítomnosti dospelých.
- Deti udávajú svoj vek tesne pred dosiahnutím plnoletosti, bez ohľadu na pohlavie alebo rok zachytenia. Najnižšia identifikovaná veková hranica je 10 rokov. Ide o subjektívnu a prvotnú informáciu. Vek detí sa neskôr overuje. V niektorých prípadoch sa môže zistiť, že ide o plnoleté osoby.
- Deti najčastejšie prichádzajú z dvoch krajín – z Afganistanu a Somálska. V prípade prvej krajiny sa jedná najmä o chlapcov. V porovnaní so Somálskom, deti z Afganistanu častejšie uvádzajú svojich súrodencov. U detí zo Somálska je štruktúra pohlavia (chlapci/dievčatá) vyrovnanjšia. V porovnaní s predchádzajúcim obdobím (pred rokom 2010) sa zmenili krajiny útekov. Podľa údajov mimovládnych organizácií pred rokom 2010 migrovali najmä deti z Moldavska, Bangladéšu a Vietnamu.
- Ak deti uviedli, že majú aj súrodencov, tak iba veľmi zriedkavo utekajú spolu. Ich súrodenci sa obvykle nachádzajú buď v krajine pôvodu alebo na neznámom mieste.
- U podstatnej časti detí sa nedarí identifikovať dôvody, prečo utiekli z danej krajiny. V prvých dňoch sa to podarilo približne u každého druhého dieťaťa. V identifikovanej skupine sú uvádzanými príčinami skôr „push“ ako „pull“ faktory. Dve oblasti faktorov sa nevyučujú a môžu sa vyskytovať u jedného dieťaťa súčasne. Najčastejšie je ako dôvod útekov uvádzaný vojnový konflikt a odoslanie dieťaťa rodinou do bezpečnejšej krajiny. Za útekmi nestoja príčiny, ktoré by sa týkali patologického prostredia rodín, domáceho násillia, ale sú to najmä komplikované, širšie spoločenské a geografické súvislosti, súvisiace s bezpečím rodiny.
- Väčšina detí počas priebehu cesty neuteká spoločne s vlastnými rodičmi. Najbližšia rodina ostáva najčastejšie v krajine pôvodu. Ojedinelé boli výpovede o pobyte rodičov v niektorej z krajín Európskej únie alebo potrebe rodinného zlúčenia. Veľmi častá je skúsenosť s prevádzачmi, ktorí v priebehu cesty vyžadujú peniaze.
- Ak najbližšia rodina nie je súčasťou cesty neznamená to, že s ňou deti nemajú kontakt. Takmer polovica detí, u ktorej sa podarilo získať odpoveď na otázku spojenia s rodinou, uviedla nejakú formu kontaktu po umiestnení do detského domova. Má ho ale prakticky skoro každé dieťa, ktoré sa vyjadrilo, že najbližšia rodina zostala v krajine úteku.
- Prvotné predstavy o budúcnosti a cieľovej krajine sa týkajú najmä získania dobrého vzdelania a pracovného uplatnenia. Deti nechcú zostať na Slovensku, uvádzané cieľové krajiny sú Európska Únia (všeobecne) alebo Nemecko. Slovensko sa nachádzalo na treťom mieste.
- Ak dieťa z detského domova utečie, tak napriek tomu, že detský domov ihneď po tomto zistení kontaktuje políciu, existuje iba malá pravdepodobnosť, že sa ho podarí nájsť a umiestniť späť do detského domova. Ak sa dieťa nájde, obvykle sa o útek pokúsi znova.
- Viac ako polovica detí uteká v skupine. Ak prvotný oficiálny kontakt bol skupinový, je veľmi pravdepodobné, že rovnaká skupina zorganizuje aj útek z domova. Deje sa tak najčastejšie podvečer alebo odpoľudnia. Priamo v noci alebo v skorých ranných hodinách bývajú úteky zriedkavé.
- Za kratšiu dobu sa strácajú dievčatá, alebo deti, ktoré uviedli, že nemajú súrodencov.
- Podľa výpovedí zamestnancov detského domova, príčinou útekov detí je neochota zostať na Slovensku – neznáme prostredie, nikoho tu nepoznajú, odchod za členmi z rodiny, ktorí sa nachádzajú v niektorej z ďalších krajín Európskej únie. Ako príčina útekov je najčastejšie udávaná nedôvera k štátnym orgánom, neexistujúci pocit bezpečia dieťaťa po umiestnení do detského domova, komunikačné bariéry, absencia motivácie zostať na Slovensku a spomínané sú aj dôvody doplnenia si vzdelania alebo očakávanie lepšej perspektívy v inej krajine.
- Deti môžu v detskom domove zostať až do dovŕšenia plnoletosti alebo do 25 roku života. K útekom dochádza najčastejšie za 11 dní, t. j. v polovici nasledujúceho týždňa po umiestnení. Priemerná doba pobytu je 21 dní. Najrýchlejší útek sa uskutočnil nasledujúci deň po umiestnení. Najdlhší evidovaný pobyt v skupine, ktorá opustila detský domov bol dva mesiace.

- Mediánove hodnoty dĺžky umiestnenia sa od roku 2011 medziročne zvyšujú. Doba pobytu v detskom domove pred útekom sa predlžuje a deti sú od roku 2011 umiestnené v detskom domove dlhší čas. Na jednej strane to môže znamenať zlepšovanie kvality prebiehajúcich opatrení v detskom domove, avšak pôsobiť môžu aj iné vonkajšie faktory, napr. zmena stratégie organizácie útekov, resp. ďalšie neskúmané okolnosti.
- Najdlhšie bývajú v detskom domove umiestnené deti z Nepálu alebo Pakistanu. V priemere najrýchlejšie miznú deti z Kosova, Bulharska alebo Somálska.
- Dĺžka doby do úteku nekoreluje s vekom, je od výšky veku nezávislá.
- Súdom býva častejšie pridelený opatrovník ako poručník. V niektorých prípadoch sa pridelenie nestihne vôbec zrealizovať. Týka sa to skupiny, z ktorej sa dieťa vo veľmi krátkom čase stratí. Všetci maloletí bez sprievodu prechádzajú hygienickou a zdravotnou stabilizáciou: poskytnutie stravy, hygieny a zdravotnej prehliadky. Tieto aktivity sú realizované bez akýchkoľvek výnimiek.
- V praxi sa opatrovník/poručník najčastejšie stará o tri a viac detí. Čím menej detí je v opatere, tým k úteku príde za kratšiu dobu. Paradox môže vyplývať z rozpoznania potreby zvláštnej starostlivosti pre deti vyhodnotenú ako najrizikovejšie. K prvému vzájomnému kontaktu s opatrovníkom/poručníkom príde najčastejšie dva dni po umiestnení.
- S rastúcim počtom realizovaných prvotných opatrení rastie dĺžka doby do úteku. Rozmanitejší prístup a rozsiahlejšia skúsenosť asocuje sa predlžujúcou sa dĺžkou pobytu v domove. Na jednej strane to môže byť výsledok zlepšujúceho sa a efektívnejšieho prístupu v detskom domove. Zároveň ale platí, že ak sú deti umiestnené dlhšie, majú aj rozsiahlejšiu skúsenosť s rozmanitými aktivitami. Ak sa dieťa podarí v detskom domove udržať, zdieľa väčší počet opatrení.
- V priemere sa na prvých miestach vykonávajú aktivity súvisiace s 24 hodinovým monitorovaním dieťaťa, zabezpečením hygieny/stravy a zdravotnej prehliadky. Ide o rovnaké tri postupy, s ktorými má najčastejšiu skúsenosť aj najväčšia časť umiestnených detí. Prednosť dostávajú činnosti, smerujúce k zabezpečeniu a stabilizácii dieťaťa s následnou snahou nielen o vzájomný kontakt (tlmočník), ale aj o kontakt s rodinnými príslušníkmi dieťaťa.
- Skupina detí, ktorým opatrovník/poručník nebol(nestihol) byť pridelený, vykazovala najkratšiu dobu umiestnenia (medián). Pridelenie opatrovníka asocuje s dlhšou dobou straty. Najlepšie boli na tom deti s prideleným poručníkom: dosahovali najdlhšie umiestnenia a z domova utekali - v porovnaní so skupinou, ktorej bol pridelený opatrovník - za dlhší čas (medián). Z uvedených zistení ale nevyplýva, že priradenie poručníka je „príčinou“ dlhšieho umiestnenia. Výsledky iba ukazujú, že rastúca dĺžka pobytu (doby do úteku) asocuje s priradením opatrovníka alebo poručníka.
- Väčší počet detí pridelených jednému opatrovníkovi/poručníkovi súvisí s dlhšou dobou umiestnenia a pomalšími útekmi. Čím menej je detí pridelených jednému opatrovníkovi/poručníkovi, tým viac sa doba úteku z domova skraca.
- Frekvencia, s akou prichádza dieťa do reálneho kontaktu s opatrovníkom/poručníkom, taktiež asocuje s útekmi: čím je kontakt zriedkavejší, tým sa útek udeje za kratší čas. Možno predpokladať, že intenzita reálneho styku dieťaťa so sociálnoprávnou ochranou, je jedným z faktorov dlhších umiestnení.
- Úteku môže zabrániť vytvorenie dôverného vzťahu s dieťaťom. Skupina detí s dôverným vzťahom k dospelým alebo rovesníkom bola umiestnená dlhšiu dobu.
- Deti s podanou žiadosťou o tolerovaný pobyt, azyl a deti, ktorým bol odňatý mobil alebo poskytnuté právne poradenstvo, boli umiestnené v priemere dlhšie. Uvedené činnosti spôsobovali najväčšie rozdiely v dĺžke doby pobytu (v porovnaní so skupinou bez uvedených skúseností). Ak deti nemali skúsenosť s uvedenými činnosťami, doba umiestnenia sa skracovala.
- Asociácie dlhšieho umiestnenia sa ukázali u preferencie aktivity právneho poradenstva o možnostiach zotrvania na Slovensku, vybavovaní tolerovaného pobytu. Čím viac boli uvedené aktivity preferované, tým neskoršie prichádzalo k útekom. Naopak - kratšie doba do úteku asociovala s rýchlejšou preferenciou zdravotnej prehliadky alebo pri uprednostňovaní kontaktu s tlmočníkom. Preferencie ostatných skúmaných aktivít

boli od doby úteku nezávislé. Zvyšné skúmané opatrenia a dĺžka pobytu v detskom domove boli nezávislé, t.j. súvis medzi nimi a dĺžkou umiestnenia nebol preukázaný.

- Skúsenosť s niektorými z rizikových okolností počas cesty asociuje s dlhším pobytom. Jedná sa o situácie, v ktorých deti počas cesty zažili pašerákov, vyžadujúcich peniaze. Dlhšie umiestnenia boli charakteristické aj pre skupinu, ktorá utekala bez svojich rodičov alebo detí, ktoré neuviedli, že utekali (časť alebo celú cestu) v skupine s ďalšími deťmi (tzn. uviedli, že počas cesty boli samé). Ak sa podarí zistiť príčiny útekov, ide o deti, ktoré ostanú v detskom domove dlhší čas. Platí to aj v skupine, ktorá uviedla, že má na rodičov nejaký typ kontaktu.
- Čím dlhšie sa podarí dieťa udržať v detskom domove, tým má bohatšie skúsenosti s najrôznejšími aktivitami, zabezpečujúcimi jeho ochranu.
- Za protektívne faktory útekov možno považovať: rastúca dĺžka pobytu v detskom domove. Nižší vek, ktorý zvyšuje pravdepodobnosť, že sa s dieťaťom dá úspešne pracovať. Dostupnosť tlmočníka, zabraňujúcom situáciám nedorozumenia. Psychologická podpora a posilňovanie právneho poradenstva. Vychádzky s vychovávateľmi, odňatie mobilu. Nadviazanie kontaktu s príbuznými dieťaťa. Vzťah a vytvorenie dôvery s rovesníkmi alebo dospelou osobou. Priaznivé prijatie v školskom prostredí. Existencia menšinovej komunity totožná s kultúrnou a náboženskou identitou dieťaťa. Menej reštriktívna azylová politika. Posilnenie profesijnej špecializácie v detskom domove pre maloletých bez sprievodu.

5. EVIDENCIA NÁJDENÝCH DETÍ

Kapitola o evidencii nájdených detí pozostáva z piatich častí. Prvá časť je venovaná úvahám o regiónoch a územných obvodech, v ktorých prišlo k prvému kontaktu s dieťaťom. Druhá časť obsahuje sociodemografické a ďalšie charakteristiky: vek, pohlavie, existenciu súrodencov, krajinu pôvodu. Tretia časť špecifikuje dôvody útekov. Pokiaľ sa nepreukáže opak, predpokladáme pravdivosť výpovedí, t.j. že úteky sú výsledkom absencie bezpečia alebo porušovania ľudských práv. Hlbšie sa zameriavame na uvádzané príčiny odlúčenia od rodín a spoločenskú situáciu v krajine, v ktorej dieťa so svojimi rodičmi žilo. Štvrtá časť udáva charakter rodinného kontaktu počas umiestnenia. Zlúčenie s rodičmi alebo príbuznými je na poprednom mieste alternatív trvalých riešení, spolu s poskytnutím medzinárodnej ochrany. Predpokladom je však existencia nejakého typu rodinného kontaktu. Zistovali sme, či takýto kontakt existuje, a akú rolu zohrával počas úteku. Absolútna väčšina detí po umiestnení udáva, že nechce ostať na Slovensku, cieľovými krajinami sú iné štáty. V poslednej časti sme preto zisťovali názory na to, v ktorej krajine by maloletí bez sprievodu chceli žiť a predstavy o ich budúcnosti.

5.1. Miesto nájdenia a územný obvod

Identifikácia maloletých bez sprievodu začína prvotným kontaktom. Ide o zachytenie dieťaťa hraničnou a cudzineckou políciou a v súčinnosti so sociálnoprávnou ochranou poskytnutie prvej pomoci. Prvotný kontakt nie je charakteristický pre jeden okres alebo región – deti sú nachádzané na rôznych miestach po celom území Slovenska. Ako ukazuje Tabuľka 1, pomerne často sú nájdené vo východných regiónoch ako Humenné, Snina a Michalovce. No zastúpené sú aj regióny južného (Nové Zámky, Dunajská Streda), západného (Bratislava) a zriedkavejšie stredného Slovenska (Martin, Žilina). Neplatí preto téza, že pred umiestnením do detského domova pre maloletých bez sprievodu, sú deti zachytené ihneď po prekročení štátnej hranice alebo v jej tesnej blízkosti. S väčšinou detí prídu štátne orgány do prvého kontaktu ďalej od hranice. Existuje oprávnený predpoklad, že skupina umiestnená v detskom domove tvorí iba časť zo všetkých zachytených detí. Niektoré z nich sa do pozornosti štátnych orgánov nemusia vôbec dostať a na Slovensku ostávajú dlhšiu dobu bez toho, aby úrady zachytili ich prítomnosť a mohli zdokladovať totožnosť. Ide o deti bez víz a dokladov, pomocou ktorých by bolo možné potvrdiť ich totožnosť. Je pritom otázne, do akej miery je nájdenie výsledkom cieľového pátrania, náhody alebo vedľajšieho dôsledku pri vykonávaní inej činnosti. Skrytý pobyt a vyhýbanie sa oficiálnym centráram pomoci (sociálnoprávna ochrana) môže mať viacero dôvodov - obava z vyhostenia, neznalosť pomerov, strach, dezorientovanosť, nerovná mocenská situácia pri odkázaní na prevádzzačov, v horších prípadoch obchodovanie alebo sexuálne vykorisťovanie.

Dieťa obvykle príde do prvého oficiálneho kontaktu s niektorým z policajtov. Polícia má právomoci obmedziť ich pohyb a súčasne aj povinnosť, poskytnúť im prvú pomoc až do momentu, kým nebude pridelený opatrovník/poručník zo strany systému sociálnoprávnej ochrany – Úradu práce sociálnych vecí a rodiny.

Dieťa obvykle príde do prvého oficiálneho kontaktu s niektorým z policajtov hraničnej a cudzineckej polície, ktorý ihneď kontaktuje orgán sociálnoprávnej ochrany v obvode, kde došlo k nájdeniu. Polícia má právomoci obmedziť pohyb a súčasne aj povinnosť, poskytnúť dieťaťu prvú pomoc až do momentu, kým nebude pridelený opatrovník/poručník zo strany Úradu práce sociálnych vecí a rodiny, kde existuje 24 hodinová služba pre všetky deti na Slovensku. Prvotné úkony sú vykonávané už za účasti sociálnoprávnej ochrany. Za prítomnosti sociálneho pracovníka a tlmočníka sa spíše zápisnica o zadržaní, ktorá je podkladom na vydanie neodkladného opatrenia. Dieťa ostáva na oddelení policajného zboru až do momentu, kedy na základe neodkladného opatrenia, potvrdeného súdom najneskôr do 24 hodín, môže byť premiestnené do detského domova.

V čase prvého kontaktu sa deti obvykle nachádzajú v celkovo zlom stave – dlhotrvajúca cesta má nepriaznivý dopad. U 89% z nich bolo uvedené viditeľné zanedbanie - otrhané šaty, zanedbaná hygiena, hlad. Pre 5% detí bolo charakteristické, že sa nachádzali v zlom psychickom stave. Iba 7% detí malo pri sebe doklady, podľa ktorých ich bolo možné identifikovať. Väčšinou nemajú pri sebe mobilný telefón (84%), ani väčšiu finančnú hotovosť = suma väčšia ako 500 euro (99,2%) (N=118). Ani v jednom prípade sa nestalo, že by dieťa na území Slovenska bolo nájdené samotné. Ide o početnejšie skupinky, ktoré sú v čase prvotného kontaktu väčšinou bez prítomnosti plnoletých osôb, a iba ojedinele v prítomnosti jedného alebo viacerých dospelých.

Tab. č.1

prvotný kontakt s dieťaťom – geografické súvislosti	N	%
dieťa sa našlo vo vnútrozemí Slovenska	72	64,3
dieťa sa našlo v tesnej blízkosti hraníc	40	35,7
SPOLU	112	100
územný obvod, v ktorom sa dieťa našlo		
Humenné	34	29,8
Snina	25	21,9
Bratislava	18	15,7
Michalovce	13	11,4
Nové Zámky	6	5,2
Vranov nad Topľou	5	4,3
Pezinok	3	2,6
Trenčín	3	2,6
Dunajská Streda	2	1,7
Košice	2	1,7
Martin	1	0,8
Žilina	1	0,8
Prešov	1	0,8
SPOLU	114	100

5.2. Sociodemografické charakteristiky nájdených detí a krajina pôvodu

Deti nemajú obvykle pri sebe doklady totožnosti. Nemožno preto u nich potvrdiť údaje, na základe ktorých by ich bolo možné identifikovať menom, priezviskom, rodným číslom. Prvotné určenie veku vychádza z výpovede samotného dieťaťa.¹⁵ V niektorých prípadoch zabezpečujú určenie veku policajti. Ak tomu tak nie je, nasleduje detský domov. Zvyknú sa realizovať RTG vyšetrenia, ktoré sú ale považované za nepresné. U sociálnych pracovníkov s praxou panuje zhoda v názoroch, že deti pôsobia starším dojmom a v niektorých prípadoch môže ísť o plnoleté osoby. Keďže sa ale vek nedá vždy presne určiť, musia byť považované za neplnoletých. Z tohto pohľadu ide o preventívny krok, keďže vychádza z predpokladu minimalizácie výkonu chybných opatrení, ktoré by mohli byť realizované pre dospelú osobu, hoci ide v skutočnosti o maloletého.¹⁶

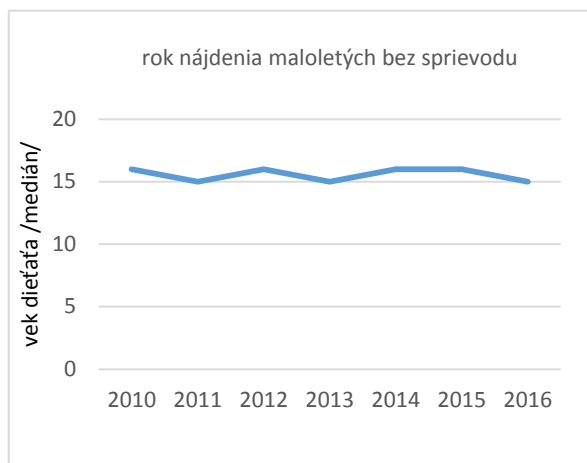
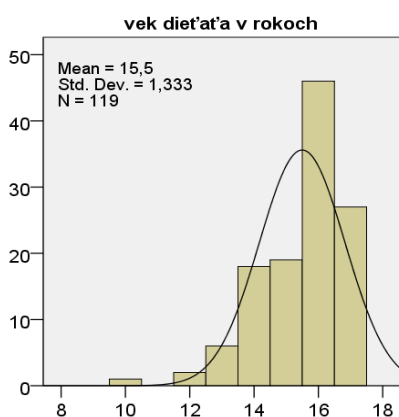
Podľa údajov z Tabuľky 2, nájdené deti patria do vyšších vekových kategórií. Žiadne z nich nebolo mladšie ako 10 rokov. Najčastejšie mali 16 rokov. Ide o obdobie rannej dospelosti pred dovŕšením plnoletosti. Medián subjektívne stanoveného veku sa zásadne nemení a ostáva na približnej rovnakej úrovni bez ohľadu na rok oficiálneho zachytenia (Tab. 2,3 a nižšie uvedený graf vpravo). O niečo starší bývajú chlapci (jedná sa ale o vecne zanedbateľný rozdiel - chlapci, vekový medián = 16, dievčatá, vekový medián = 15). Až viac ako dve tretiny zo zadržaných detí sú chlapci (74/26 %, N=119). Dôvody prečo je to tak, môžu spočívať v nutnosti rodín vyslať pre pomoc pri existenčných a životu ohrozujúcich situáciách chlapcov ako prvých. Z ďalších základných charakteristík možno uviesť, že ide o deti, ktoré v nadpolovičnej väčšine majú jedného alebo viacerých súrodencov – či už v krajine pôvodu, na úteku alebo neznámom mieste.

¹⁵Interná norma IN/105/2015 uvádza, že ak sa lekárske vyšetrením nepodarí objektívne zistiť vek, človek musí byť považovaný za dieťa.

¹⁶Viac o postupoch a praxi určovania veku odlúčených detí: Guličová, Grethe M.: Maloletí bez sprievodu v SR – politiky riadiace ich príjem, návraty a integračné opatrenia, Národná štúdia pre európsku migračnú sieť, 2009, str.27

Tab.č.2

vek nájdených detí – subjektívne stanovenie	N	%
10 rokov	1	0,8
12 rokov	2	1,7
13 rokov	6	5,0
14 rokov	18	15,1
15 rokov	19	16,0
16 rokov	46	38,0
17 rokov	27	22,7
SPOLU	119	100
pohlavie		
chlapci	88	73,9
dievčatá	31	26,1
SPOLU	119	100
súrodenci		
áno	66	55,5
nie	53	44,5
SPOLU	119	100

Tab.č.3

vek nájdených detí – subjektívne stanovenie	2010 N = 30	2011 N = 13	2012 N = 15	2013 N = 10	2014 N = 11	2015 N = 21	2016 N = 17	celkovo N = 119
priemer	16	15	16	15	15	16	15	16
medián	16	15	16	16	16	16	15	16
modus	16	15	17	15	16	16	16	16
štandardná odchýlka	0,988	0,988	1,069	1,265	1,348	1,091	1,952	1,333
min	14	13	14	13	13	13	10	10
max	17	17	17	17	17	17	17	17

Tabuľka 4 sumarizuje zoznam krajín útekov. Najčastejšie utekajú deti z Afganistanu v Južnej Ázii a zo Somálska v Afrike. Z týchto dvoch štátov pochádzalo až 90 % zadržaných detí. Zvyšných 10 % pochádzalo z Eritrey, Nepálu, Pakistanu, Sýrie, Bulharska, Indie a Kosova. V porovnaní s predchádzajúcimi rokmi možno pozorovať zmeny v štruktúre krajín, z ktorých deti prichádzajú. Napr. v roku 2009 boli najčastejšie zadržané deti z Moldavska, ktoré v priebehu rokov 2010-2016 neboli evidované vôbec. Podľa údajov mimovládnych organizácií, pred rokom 2009 pochádzali deti najčastejšie z Afganistanu, Indie a Pakistanu a z krajín bývalého Sovietskeho zväzu: Moldavska, Arménska či Gruzínska.¹⁷

Pri bližšom pohľade na sociodemografické charakteristiky skupiným pochádzajúcej z Afganistanu a Somálska, sa ukázalo niekoľko menších rozdielov v ukazovateľoch pohlavia a veku. V skupine z Afganistanu, výrazne prevažovali chlapci (92/8 %, N = 52). U detí zo Somálska bola štruktúra kategórií pohlavia vyrovnanjšia - aj keď aj tu boli zastúpení častejšie chlapci (56/44 %, N = 52). V priemere dlhšiu dobu pobývali v detskom

¹⁷Fajnorová, K., Številová, Z. : Právne postavenie a možnosti integrácie maloletých cudzincov bez sprievodu v Slovenskej republike, Liga za ľudské práva, 2009

domove deti z Afganistanu (priemer = 25 dní). Deti zo Somálska utiekli za kratšiu dobu - priemer = 14 dní. Skupina z Afganistanu rovnako častejšie uviedla, že má súrodencov (65 % N = 52). U detí zo Somálska to bola iba nepatrná menšina (áno: 14 %, N = 52). Ak u všetkých maloletých bez sprievodu bola zaznamenaná výpoveď o krajine pôvodu, vierovyznanie sa nepodarilo zistiť u podstatne menšieho podielu detí (14%). V skupine tých, ktorí svoju vieru uviedli, sa nachádzalo na prvom mieste moslimské vierovyznanie - išlo o mladých ľudí, ktorí pochádzali najmä zo Sýrie, Pakistanu, Afganistanu a Somálska.

Tab.č.4

dieťaťom udaná krajina úteku (2010-2016)	N	%
Afganistan	52	43,7
Somálsko	52	43,7
Eritrea	3	2,5
Nepál	3	2,5
Pakistan	3	2,5
Sýria	3	2,5
Bulharsko	1	0,8
India	1	0,8
Kosovo	1	0,8
SPOLU	119	100
vierovyznanie		
muslimské-šítske	81	68,1
muslimské – sunitské	9	7,6
bez vyznania	8	6,7
hinduizmus	3	2,5
kresťanstvo	1	0,8
sikhizmus	1	0,8
nepodarilo sa zistiť	16	13,8
SPOLU	119	100

5.3. Dôvody útekov z krajiny pôvodu

Vydanie sa na cestu je dôsledkom širších spoločenských príčin, spojených najčastejšie so stratou bezpečia rodiny. V dostupnej literatúre sa tieto príčiny zvyknú najčastejšie označovať ako „push“ alebo „pull“ faktory. Pod „push“ faktory spadajú dôvody, ktoré sa vyskytujú v krajine, z ktorej dospelý/dieťa uteká (vojnový konflikt, klimatické zmeny, strata bezpečia). „Pull“ faktory sú motivácie/okolnosti, spájajúce sa s cieľovou krajinou, do ktorej sa dieťa chce dostať (dosiahnutie lepšieho vzdelania, zlúčenie s členom zo širšej rodiny, nachádzajúcom sa v cieľovej krajine, splatenie dlžôb).^{18 19} Predpokladá sa, že maloletí bez sprievodu sú na území iných štátov najmä z dôvodov donútenia, v zmysle neriešiteľnej bezpečnostnej situácie ich rodín alebo problematických spoločenských pomerov v krajine, kde vyrastali. Za cestou dieťaťa stoja skôr „push“ ako „pull“ faktory.²⁰ Z Tabuľky 5 možno vyčítať, že u takmer polovice detí vo výskumnom súbore sa dôvody útekov z krajiny pôvodu nepodarilo zistiť. Platí, že skutočné príčiny je možné identifikovať iba veľmi ťažko a v mnohých prípadoch ostávajú neznáme. Je to pochopiteľné, keďže na dôkladné oboznámenie sa s okolnosťami, ktoré sa v priebehu cesty alebo v krajine útekov stali, je nutný čas, vytvorenie dôverného prostredia, alebo aspoň náznakov stabilnejšieho vzťahu, k čomu v mnohých prípadoch nedochádza. V skupine, kde sa to podarilo, príčiny potvrdzujú skôr tézu o dominancii „push“ faktorov. Odlúčenie od rodičov môžu sprevádzať rôzne nátlakové situácie, ktoré sa v konečnom dôsledku prejavujú odchodom dieťaťa do krajiny s vyššou úrovňou bezpečia, pre fyzické prežitie príslušníka rodiny, alebo - zriedkavejšie - v dôsledku úmrtia jedného alebo oboch rodičov. V nasledujúcej tabuľke sú zastúpené aj niektoré „pull“ faktory - lepšie vzdelanie v niektorej z krajín EU, alebo zlúčenie so širšou rodinou. Tieto dosahovali celkové zastúpenie v menšej miere a v niektorých prípadoch boli kombinované so situáciami, ktoré poukazovali na nútené odlúčenia. Obidve oblasti sa tak v niektorých prípadoch mohli kombinovať s prevahou nutnosti úteku. Zistenia ale nemusia postihovať komplexnosť dôvodov, pretože vychádzajú z prvotných výpovedí.

¹⁸viac o dôvodoch útekov, ktoré za nimi stoja viď.: Fajnorová K., Številová Z.: Právne postavenie a možnosti integrácie maloletých bez sprievodu v Slovenskej republike, Liga za ľudské práva, Bratislava, 2009, str. 14-17

¹⁹viď. tiež: Fajnorová K., Številová Z., Malangone A.: Miznúce deti, pozičný dokument, Liga za ľudské práva, 2014, str. 46-47

²⁰komplexnejšie zmapovanie príčin útekov: Unaccompanied Minors in the migration Process, European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union, 2010, str. 13-21

Tab. č.5

dôvody úteku /pôvodná rodina dieťaťa/ N=119	dôvody		percento odpovedajúcich detí
	počet odpovedí	%	
poslanie dieťaťa rodičmi do krajiny s vyššou úrovňou bezpečia	46	31,3	38,7
poslanie dieťaťa rodičmi za lepším vzdelaním do niektorej z krajín EU	20	13,6	16,8
poslanie dieťaťa rodičmi s cieľom zárobku kvôli fyzickému prežitiu rodiny	9	6,1	7,6
úmrť jedného alebo oboch rodičov	7	4,8	5,9
poslanie dieťaťa s cieľom zlúčenia s rodinou, ktorá sa nachádza v EU	6	4,1	5,0
ponižujúce neľudské zaobchádzanie v rodine	1	0,7	0,8
nepodarilo sa zistiť	58	39,5	48,7
SPOLU	146	100,0	123,5

Pozn.: Odpovede dávajú súčet nad 100 %/ pre možnosť uviesť viac odpovedí

Pri hľadaní dôvodov odlúčenia a následných útekov sme sa bližšie zamerali aj na situáciu v krajine, ktorá ovplyvňuje spolurozhodovanie opustiť krajinu. Ako naznačujú údaje z Tabuľky 6, aj tu možno vidieť vysoký podiel maloletých, ktorých výpoveď sa nepodarilo zistiť. Aj keď tento podiel bol v porovnaní s predchádzajúcou tabuľkou nižší, stále to bolo takmer 40%. Niektoré deti z dôvodu odlúčenia od rodiny, prežitej traumy, násilia, vojny a iných príčin, nie sú schopné a/alebo ochotné hovoriť o týchto skutočnostiach ihneď po príchode, pretože skúsenosť so životnými pomermi v nich mohli vyvolať hlboko zakorenený pocit bezmocnosti, a tým podkopať schopnosť dôverovať iným.²¹

Zo skupiny, ktorej odpoveď sa podarilo získať, bol na prvom mieste uvádzaný prebiehajúci vojnový konflikt - išlo o hlavnú negatívnu spoločenskú súvislosť, zdôrazňovanú vo výpovediach. Výskyt ostatných príčin bol ojedinelejší - nedostatok pracovných príležitostí, hrozba trestu smrti, núteného verbovania medzi vojakov, prenasledovania alebo uvádzanie podmienok vedúcich k strate bývania. Opäť sa jedná iba o časť z veľkej množiny potenciálnych dôvodov. Pre doplnenie – podľa medzinárodnej organizácie (ILO), môže ísť u mladistvých aj o nedostatok pracovných príležitostí, stratégiu prežitia rodín, zlepšenie postavenia v rodine, historické a kultúrne súvislosti, domáce násilie, dopady epidémií, vysídlenia, či klimatických zmien.²²

Tab.č.6

dôvody úteku /spoločenská situácia v krajine/ N=115	dôvody		percento odpove- dajúcich detí
	počet odpovedí	percento	
vojnový konflikt	55	39,0	47,8
nedostatok pracovných príležitostí, vysoká miera nezamestnanosti	13	9,2	11,3
hrozba trestu/smrti dieťaťa, rodiny	12	8,5	10,4
nútené verbovanie dieťaťa medzi ozbrojených vojakov	10	7,1	8,7
prenasledovanie rodiny dieťaťa/diskriminácia náboženská/politická	3	2,1	2,6
strata alebo absencia bývania pre dieťa a jeho rodinu	3	2,1	2,6
nepodarilo sa zistiť	44	31,2	38,3
SPOLU	141	100,0	122,0

Pozn.: Odpovede dávajú súčet nad 100 %/ - možnosť uviesť viac odpovedí

5.4. Kontakty s pôvodnou rodinou a priebeh cesty

Keď sa deti na území Slovenska nájdu, sú v sprievode s inými mladistvými a vo väčšej skupine. Ojedinele sa pri prvotnom kontakte nachádza aj neznámy dospelý človek. Plnoletá osoba, o ktorej by sa ihneď po nájdení zistilo, že by bola niektorému dieťaťu rodičom alebo členom širšej rodiny, sa neeviduje. Ak zlúčeniu s rodičmi príde, jedná sa o aktivitu detského domova v spolupráci so sociálnoprávnou ochranou a príde k nemu až po určitom čase, V tejto súvislosti sa vynára otázka: Ako je to s rodičmi počas cesty? Až 60 % detí uviedlo, že počas cesty utekali bez vlastných rodičov alebo dospelé osoby z najbližšej rodiny. Väčšina uvádza, že nemá skúsenosť s rodičovským sprievodom. Ako uviedlo 44% detí, niekedy boli počas cesty pod kontrolou pašerákov, ktorí od nich vyžadovali peniaze. Ojedinele sa rodičia nachádzajú v niektorej z krajín Európy. Podobne je na tom útek so súrodencami – zo skupiny, ktorá uviedla, že pochádza z rodiny, v ktorej vyrastali spolu so súrodencom bol spoločný súrodenecký útek typický iba pre 7 % detí. Priebeh cesty je preto najčastejšie bez najbližších dospelých rodinných príslušníkov ako aj súrodencov. Títo najčastejšie ostávajú v krajine pôvodu alebo o ich pobyte nie sú žiadne informácie.

²¹Mittlemanová M., Politiky, prax a štatistiky o maloletých bez sprievodu v Slovenskej republike, Malá tematická štúdia Národného kontaktného bodu Európskej migračnej siete v Slovenskej republike, 2014, str.25

²²Fajnorová K., Števlulová Z., Malangone A.: Miznúce deti, pozičný dokument, Liga za ľudské práva, 2014, str.29

Ak má dieťa nejaký typ kontaktu na rodičov, tak by sa mohlo uskutočniť zlúčenie, a to v prípade, ak to neodporuje vyhodnoteniu, ktoré je v rozpore s najlepším záujmom dieťaťa. Zlúčenie sa môže udiť buď s rodičmi v krajine pôvodu alebo v krajine, kde sa nachádzajú najbližší rodinní príbuzní, ak tam majú legálny pobyt (proces reunifikácie). Môže prebehnúť aj asistovaný dobrovoľný návrat. S takýmto krokom musí ale dieťa súhlasiť a prakticky sa vyskytuje iba veľmi zriedka.²³ Ak sa táto požiadavka vyskytne, mala by dostať prioritu. Na otázku, či je maloletý počas umiestnenia v detskom domove v kontakte so svojou rodinou, 45% detí uviedlo nejakú formu kontaktu (N = 119). Jednalo sa najmä o spojenia s niekým z blízkeho rodinného kruhu, ktorý sa nachádzal v krajine, ktorú dieťa opustilo. V podskupine, ktorá uviedla, že majú rodičov v krajine, z ktorej utiekli, vyše 85% udržiavalo kontakt. Len veľmi ojedinele bolo uvedené, že tento kontakt je aj s rodinou, ktorá sa nachádza v niektorej z krajín EU (8%), prípadne simultánny kontakt s najbližšími v krajine pôvodu ako aj s rodinným príbuzným v Európe (7%). Predpokladáme, že deti dúfajú, že sa so svojimi rodičmi budú môcť po určitom čase znovu stretnúť. Čím dlhšie sa nachádzajú bez kontaktu, tým sa môže zvyšovať pravdepodobnosť, že rodinný vzťah oslabne a väzby zaniknú. Ocítajú sa potom bez záujmu zo strany rodinných dospelých, so zvyšujúcim sa rizikom, že budú obeťou nežiadúceho zaobchádzania. Zlúčenie s vlastnou rodinou je preto jedna z hlavných alternatív trvalých riešení.

5.5. Prvotné predstavy o budúcnosti a cieľovej krajine

Predstavy o budúcnosti a cieľovej krajine, v ktorej by deti chceli žiť, sa týkali najmä štúdia a pracovného uplatnenia. Vyše 60% detí si svoju budúcnosť spája s dosiahnutím dobrého vzdelania a pracovného uplatnenia. Iba ojedinele boli zdôrazňované požiadavky nájsť si bývanie a prácu na Slovensku (10%). Takmer žiadne dieťa neuviedlo, že by sa chcelo neskôr v budúcnosti vrátiť späť do krajiny, z ktorej utieklo. Aj tu sa nachádzal pomerne vysoký podiel maloletých, u ktorých sa prvotné predstavy o budúcnosti a krajine, kde by chceli žiť, nepodarilo zistiť (40%, N=119). Ide o podobne vysoké číslo ako pri zisťovaní príčin útekov. Podľa údajov v Tabuľke č.7, cieľové krajiny tvorili predovšetkým štáty Európskej Únie všeobecne. Niektoré z detí mali aj konkrétnejšie predstavy. Išlo najmä o túžbu dostať sa do Nemecka. Ostatné štáty boli zastúpené ojedinelejšie – Slovensko, Francúzsko, Rakúsko, Veľká Británia, Nórsko.

Tab. č.7

Zoznam cieľových krajín ktoré deti uviedli, že by v nich chceli žiť: N=119	N	percento
EÚ	20	16,8
Nemecko	18	15,1
Slovensko	7	5,9
Francúzsko	7	5,9
Rakúsko	6	5,0
Veľká Británia	4	3,4
Nórsko	4	3,4
Švajčiarsko	2	1,7
Švédsko	1	0,8
Dánsko	1	0,8
Belgicko	1	0,8
Španielsko	1	0,8
nepodarilo sa zistiť/nechcel uviesť	47	39,5
SPOLU	119	100

6. ÚTEKY Z DETSKÉHO DOMOVA PRE MALOLETÝCH BEZ SPRIEVODU

Každý maloletý nájdený na území Slovenskej republiky bez rodiča je do detského domova umiestnený na základe rozhodnutia súdu. Deti sa v detskom domove ale väčšinou nedarí udržať a po rôzne dlhej dobe utekajú/miznú. Aj napriek tomu, že ihneď po strate je kontaktovaná polícia a rozbieha sa pátranie, iba v menšom počte prípadov sa ich podarí opätovne nájsť. Táto časť sa detailnejšie zameriava na opis útekov. Identifikuje okolnosti, za akých k úteku došlo: hodina v priebehu dňa, či sa jednalo o útek v skupine alebo nie, ako aj to, v koľkých

²³viac o právnych postupoch pri zlúčení dieťaťa s jeho rodinou viď: Výzvy pre maloletých bez sprievodu na Slovensku, Národná teoretická štúdia realizovaná Slovenskou humanitou radou, partnerom v projekte Daphne III: „Lepšia integrácia maloletých bez sprievodu“, 2010, str.7

prípadoch sa podarilo orgánom činným v trestnom konaní maloletých bez sprievodu vypátrať a opätovne umiestniť do detského domova. V ďalšej časti evidujeme medziročný trend doby umiestnenia. Porovnaní umožňujú vyhodnotiť, aký je vývoj umiestnení tzn. ako dlho ostávajú deti v detskom domove v sledovaných rokoch a ako sa doba pobytu medziročne mení.

6.1. Okolnosti útekov z detského domova pre maloletých bez sprievodu

Po prvotnom zachytení a umiestnení detí do detského domova, sa veľa detí po niekoľkých dňoch stráca. Aj keď je sociálnymi pracovníkmi okamžite kontaktovaná polícia, pričom vyšetrovanie riadia odbory kriminálnej okresnej a krajskej polície, spoločne so železničnou políciou, nájdenie a opätovné umiestnenie do ústavnej starostlivosti je ojedinelé. V súvislosti s útekmi nás zaujímalo niekoľko okolností. Najskôr sme sa zamerali na spôsoby útekov, t.j. či sa tak deje jednotlivito alebo v skupinách, kedy k útekom prichádza, ako sa dieťa podarilo nájsť a zabrániť jeho opakovanej strate.

Tabuľka č.8 ukazuje, že viac ako polovica detí uteká buď vo dvojici, alebo vo väčších skupinách, v ktorých sa nachádzajú tri a viac detí. Ak boli deti na území Slovenskej republiky zaregistrované vo viacčlených skupinách, tak potom existuje veľká pravdepodobnosť aj následného kolektívneho útoku. Geografická poloha nájdenia - v blízkosti hranice alebo vo vnútrozemí – nezohrávala v charaktere skupinových útekov rolu. K stratám dochádza najmä v druhej polovici dňa – podvečer alebo odpoľudnia. V noci alebo skoro ráno sú úteky ojedinejšie. Výpovede zamestnancov detského domova hovoria o strate na vychádzkach (nevrátení sa z vychádzky) alebo počas opustenia zariadenia, pred podávaním večere. Deti držia spolu a spolu sa aj rozhodujú o ďalšom plánovanom postupe. Ich komunikačné kanály sú často skryté a so svojimi plánmi sa málokedy zdieľajú personálu.

Po úteku prichádza k nahláseniu obvodnému policajnému zboru, prípadne detský domov kontaktuje priamo policajnú linku. Informovaná býva aj železničná polícia. Následne sa podarí vypátrať približne 28 % maloletých. Tieto deti sa ale o útek pokúsia opakovane - buď dvakrát alebo aj častejšie. Šanca, že sa nájdu, sa ešte viac znižuje. Zvyšných 78 % detí na úteku zostáva nezvestných. Deti, ktoré sa podarí nájsť, sú najmä chlapci, pochádzajúci prevažne z Afganistanu alebo Somálska. Ide súčasne o kategórie detí, tvoriacich najväčší podiel v skúmanom súbore. Podľa poznatkov mimovládnych organizácií, hľadanie sa väčšinou ukončí miestnym pátraním, nakoľko objektmi pátrania môžu byť iba osoby s individuálnymi nezameniteľnými a charakteristickými znakmi. Deti nemajú totožnosť, pretože neexistujú ich doklady a môžu si zmeniť identitu, meno a vek.²⁴

Tab.č.8

jednotlivec/skupina	počet	percento
zmizlo/utieklo s väčšou ako dvojčlennou skupinou detí (tri a viac)	73	61,3
zmizlo/utieklo vo dvojici	27	22,7
zmizlo/utieklo samé	19	16
SPOLU	119	100
denný rámec		
podvečer (18-21)	54	45,4
odpoľudnia (asi 12 -18)	27	22,7
ráno (asi 5-9)	11	9,2
dopopoludnia (asi 9 -12)	9	7,6
noc (21-5)	9	7,6
nie je možné určiť	9	7,6
SPOLU	114	100
opakovaný útek		
nie	81	71,1
stalo sa tak dvakrát	24	21,1
stalo sa tak trikrát	9	7,9
SPOLU	114	100

Pri skúmaní dôvodov, prečo k útekom dochádza, odpovede odborných zamestnancov uvádzajú najmä odmietnutie pobytu na Slovensku alebo zložitú spoluprácu pri následných úkonoch: „Nikoho tu nemajú, nikoho tu nepoznajú“, respektíve „majú niekoho zo širšej rodiny, kto sa už nachádza v Európskej Únii“, napr. teta, brat, otec, príbuzní, legálne žijúci v Nemecku. Alebo „chcel za matkou do Francúzska, chcel za sestrou do Nemecka, išiel za rodičmi do Nemecka, cestovala za matkou do Anglicka, za príbuznými do Anglicka, otec bol už v EU.“. Ak deti uviedli, že utekajú za niekým zo svojej rodiny, len výnimočne sa polícii podarí zistiť, či k tomu aj naozaj prišlo a či sa dieťa po úteku naozaj nachádza u svojich rodičov alebo u dospelého príbuzného. K rozhodnutiu pre útek môžu prispievať aj ďalšie faktory: všeobecná nedôvera k štátnym orgánom, problémy s dosahovaním vzde-

²⁴ Fajnorová K., Števelová Z. Malangone A.: Miznúce deti, pozičný dokument, Liga za ľudské práva, 2014, str.20

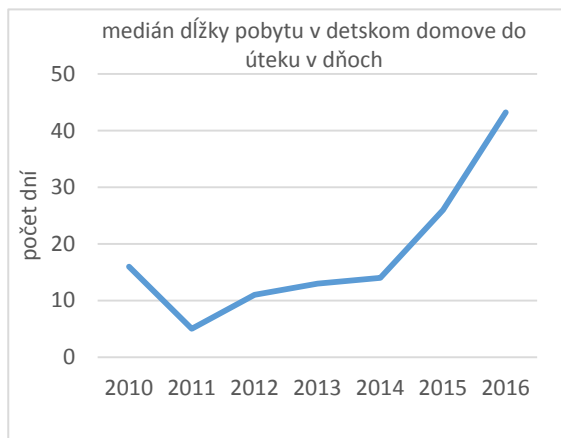
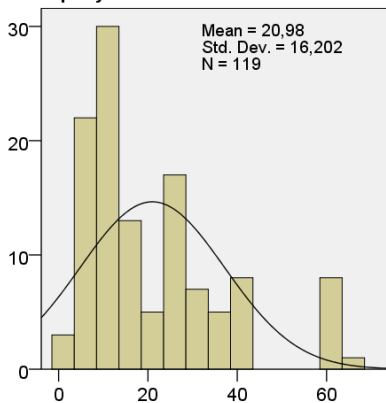
lania, vplyv krajanov žijúcich v zahraničí, alebo nevhodné zaobchádzanie po nájdení dieťaťa zo strany polície pri prvotnom kontakte. Podľa vyjadrení štátnych orgánov pre Ligu ľudských práv, dôvodmi môžu byť aj malý počet udelených azylov, komunikačné bariéry pri zisťovaní totožnosti detí, či vyhľadávanie rodinných príslušníkov za účelom možného zlúčenia s rodinou.

Medzi komplikáciami, ktorých odstránenie by pomohlo znížiť štatistiku strát, bola uvádzaná potreba navýšenia kapacity personálu detského domova i rozpočtu, čo by umožnilo posilniť opatrenia na zabránenie útekom. Podľa mimovládnych organizácií „by mal byť dôraz kladený na to, aby deti neboli objektom, ale subjektom pomoci. Je potrebné im dať ponuku, ale rozhodnúť sa, či ju prijmú, sa musia sami. Pri hľadaní a implementácii akéhokoľvek trvalého riešenia je dôležité, aby deti mali motiváciu zostať na Slovensku. Je potrebné ich stabilizovať, vytvoriť vzťah dôvery a motivovať ich. Pokiaľ ide o tlmočenie, aj tu je priestor na zlepšenie v podobe školení pre využívaných tlmočníkov, aby hlbšie rozumeli problematike. Ako vhodné by tiež bolo robiť záznam z tlmočenia a občas skontrolovať, čo tlmočník tlmočí, aby bolo možné vyhodnotiť kvalitu tlmočenia.“²⁵

6.2. Dĺžka doby pred útekom

Dôležité je poznať aj ďalšie dva typy údajov - dobu umiestnenia ako aj medzročný trend tohto vývoja. V priebehu obdobia 2010-2016 pobývali deti v detskom domove pre maloletých bez sprievodu najčastejšie jedenásť dní. K stratám prichádzalo najmä v druhej polovici nasledujúceho týždňa po umiestnení. Priemerná doba do samotného útoku je 21 dní, najkratšia evidencia – 1 deň. Najdlhší pobyt sa evidoval v dĺžke dva mesiace. Hodnoty mediánu sú v jednotlivých rokoch odlišné, pričom od roku 2011 jeho hodnota stúpa (Tabuľka č.9). Kým v roku 2011 predstavoval 5 dní, v roku 2016 to bolo 41 dní. Vo všetkých rokoch sa vyskytli hodnoty, poukazujúce na veľmi krátke umiestnenia. Úteky sa diali väčšinou ihneď v priebehu prvého týždňa pobytu v detskom domove. V žiadnom sledovanom roku nebolo dieťa umiestnené dlhšie ako dva mesiace. Od priemernej hodnoty sa najviac odchyľovali údaje pre rok 2016, v ktorom došlo k veľmi rýchlym útekom a súčasne aj k najdlhšej dobe umiestnenia (hodnota štandardnej odchýlky). Predlžujúci sa trend pobytu v detskom domove môže byť spojený s niekoľkými skutočnosťami: na jednej strane môže vyplývať zo zlepšených opatrení, ktorých cieľom je preventívne zabráňovať, aby k strate prišlo. No taktiež môže ísť aj o dôsledok zmeny stratégie samotných detí, alebo iných vonkajších okolností, ktoré neboli predmetom zisťovania.

dĺžka pobytu v detskom domove do útoku (v dňoch)

Tab.č.9

dĺžka pobytu v detskom domove do útoku (v dňoch)	2010 N = 30	2011 N = 13	2012 N = 15	2013 N = 10	2014 N = 11	2015 N = 21	2016 N = 17	celkovo N = 118
priemer	16	11	11	17	23	25	43	21
medián	16	5	11	13	14	26	41	14
modus	6a	5	11	12a	12	25	63	11
štandardná odchýlka	7,655	14,469	2,604	15,978	17,061	11,357	19,508	16,244
min	6	1	4	4	10	3	4	1
max	30	43	15	60	66	42	63	66

Pozn.: a = viac modusov

²⁵ z rozhovorov z materiálu: Trvalé riešenia pre odlúčené deti v Európe, Národná správa Slovensko, Liga ľudských práv, str.20-21

7. PRVOTNÉ OPATRENIA ZAMERANÉ NA ZABRÁNENIE ÚTEKOM

Ako naznačujú výpovede pracovníkov prvého kontaktu (viď Kap. 9), realizované opatrenia môžu ovplyvňovať nielen rozhodnutie detí ostať na Slovensku, ale môžu zabrániť aj následným útekom. Táto časť sa zameriava na postupy, ktorých cieľom je takémuto konaniu zabrániť.

Vykonávanie opatrení začína úvodným kontaktom. V rámci kontaktu sa najskôr zameriavame na proces prideľovania opatrovníka/poručníka. Zisťujeme, za akú dlhú dobu bol pridelený a ako často prichádzalo k vzájomnému kontaktu. Vychádzame z predpokladu, že čím k prideleniu a ku kontaktu dochádza skôr a častejšie, tým je to prospešnejšie, pretože to môže odkazovať na vyššiu mieru starostlivosti a lepšie zaistenie potrieb dieťaťa a jeho celkovej bezpečnosti. Nasledujúca časť sa zaoberá charakterom a postupnosťou opatrení, ktoré sa zvyknú počas umiestnenia realizovať ako prvé. Ide o kroky, zacielené najmä na stabilizáciu a následnú pomoc. Týkajú sa zdravotnej a hygienickej stabilizácie (zdravotná prehliadka, zdravotná starostlivosť, zabezpečenie hygieny, stravy), bezpečnosti (zabezpečenie tlmočníka, 24 hodinový monitoring, odňatie mobilu), právnych služieb/právnej pomoci (poradenstvo, poskytnutie informácií o možnostiach zotrvania, vybavovanie žiadostí tolerovaného pobytu/doplňkovej ochrany/azylu, zabezpečenie dokladov, žiadosť o ochranu) a psychologických služieb (psychologická diagnostika/pomoc, kontaktovanie rodiny).

7.1. Ako funguje proces prideľovania opatrovníka/poručníka

Základným opatrením je ustanovenie opatrovníka alebo poručníka. Opatrovník/poručník zabezpečuje práva a potreby dieťaťa. Jedným z prvotných cieľov je legalizácia pobytu a vysvetlenie možností riešenia situácie. Kým opatrovník prichádza do kontaktu s dieťaťom len pri uskutočňovaní právnych úkonov, právomoci poručníka sú širšie. Celkovo sú kompetencie vymedzené súdom, ktorý sa riadi zákonom o rodine a sociálnoprávnej ochrane.²⁶ Ihneď ako sú deti nájdené políciou, prichádza k spolupráci s príslušným úradom práce sociálnych vecí a rodiny, pokrývajúcom daný územný obvod. V praxi sa tak deje najčastejšie s vydaním neodkladného opatrenia zo strany súdu, ktorý má zabezpečiť, aby bolo dieťa umiestnené v detskom domove. Ak sa pridelenie v predbežnom opatrení nenachádza, dochádza k vákuu, kedy nemôžu byť vykonávané žiadne aktivity, ktoré by mohli v konečnom dôsledku prispieť k lepšej starostlivosti. Úloha opatrovníka/poručníka nekončí ak dieťa utečie. V spolupráci s políciou a ostatnými aktérmi sa začína pátranie. V praxi vykonáva funkciu sociálnoprávnej ochrany pre maloletých bez sprievodu Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny v Medzilaborciach. Zo všetkých detí, ktoré boli umiestnené v detskom domove pre maloletých bez sprievodu, mal Úrad v Medzilaborciach na starosti vyše 90 % z nich. Zvyšné deti boli pridelené Okresnému súdu vo Vranove nad Topľou.

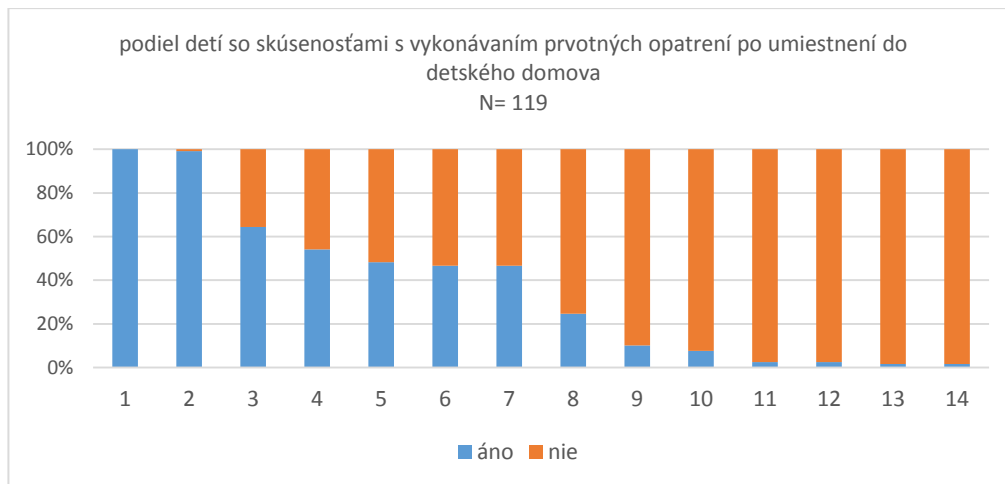
Z údajov vyplýva, že deťom býva častejšie pridelená osoba s funkciou opatrovníka (54 %) ako poručníka (16 %). Môže sa ale vyskytnúť aj situácia, že k prvému prideleniu nepríde. Podľa údajov k nepriradeniu opatrovníka/poručníka došlo u 30 % detí. Jedno dieťa malo opatrovníka priamo z detského domova pre maloletých bez sprievodu (N=119). V praxi je veľmi ojedinelé, že by sa opatrovník/poručník staral iba o jedno alebo dve deti, najčastejšie sú to tri a viac detí. K prvému reálnemu kontaktu v detskom domove prichádza veľmi skoro – najčastejšie už dva dni po umiestnení. Najdlhšia doba do prvého stretnutia bola 10 dní (priemer = 3,59, medián = 2,00, modus = 2,00, SD = 2,772, N = 58). U väčšiny maloletých prichádza k reálnym stretnutiam raz za týždeň alebo menej (74 %). Častejšie ako raz za týždeň tomu bolo u 26% detí (N = 119).

7.2. Realizácia prvotných opatrení počas umiestnenia

Po nájdení detí políciou prichádza k ich umiestneniu do detského domova a realizácii prvotných opatrení. Tu nás zaujímali oblasti zdravotnej/hygienickej stabilizácie, zabezpečenie právneho poradenstva, bezpečnosti a psychologické pomoci. Nasledujúci graf ilustruje podiely detí, pre ktoré boli vykonávané konkrétne aktivity z uvedených hlavných oblastí. Celkovo sme sledovali štrnásť opatrení - všetci maloletí bez sprievodu prechádzali zabezpečením hygienickej a zdravotnej stabilizácie - poskytnutím stravy, hygieny a zdravotnej prehliadky. Ide o aktivity, ktoré sa pred samotným útekom zvyknú realizovať bez výnimiek. 60 % detí malo skúsenosť s 24 hodinovým monitoringom, za účelom zaistenia bezpečnosti dieťaťa (zákaz opustenia detského domova - iba v sprievode vychovávateľa, zvýšený dohľad na dieťaťom). Kontakt s tlmočníkom, poskytnutie zdravotného poistenia, dokladov alebo informácií o možnostiach zotrvania na Slovensku, boli poskytnuté približne každému

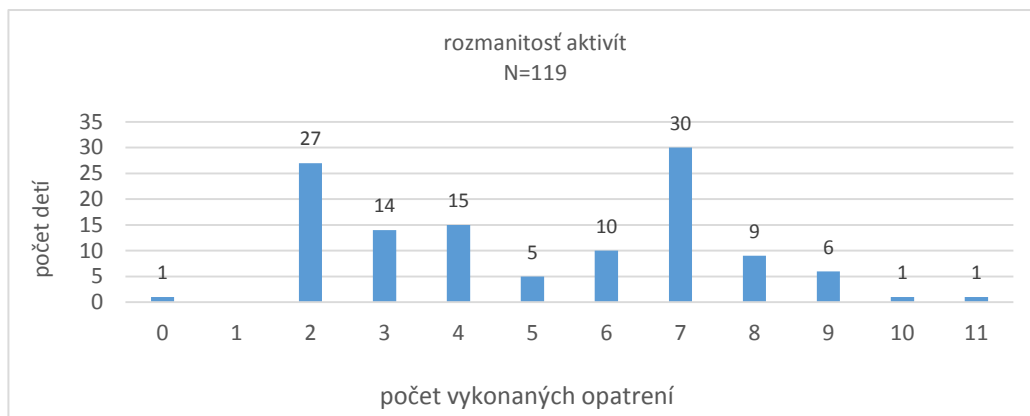
²⁶ viac o právnom vymedzení opatrovníkova/poručníka a jeho funkciách viď: Mittlemannová M., Fajnorová K., Marinová K., Chudžíková A.: Opatrovníctvo a poručníctvo maloletých bez sprievodu v podmienkach SR (právny stav a návrhy vhodných postupov), Liga za ľudské práva, 2011, Fajnorová K., Številová Z.: Právne postavenie a možnosti integrácie maloletých bez sprievodu v Slovenskej republike, Liga za ľudské práva, Bratislava, 2009. str.32-33, alebo Aplikačná príručka k uplatňovaniu princípu najlepšieho záujmu dieťaťa vo všetkých postupoch, opatreniach a rozhodnutiach, prijímaných vo vzťahu k maloletým bez sprievodu, ÚPSVaR, 2015, ako aj ďalšia uvedená literatúra v závere správy.

druhému dieťaťu. Jedným z dôvodov môže byť slabá dostupnosť kvalitných tlmočníkov, ktorí ak nie sú urgentne prítomní, sťažuje sa vzájomná komunikácia. Môže sa preto stať, že tlmočník nie je vždy k dispozícii keď je to nutne potrebné. Podľa vyjadrení sociálnoprávnej ochrany sa ale tlmočnicke služby v poslednom období zlepšujú. Skúsenosť detí so zvyšnými aktivitami klesá a prax ich výkonu je ojedinelá. Dôvodov je niekoľko – buď príde k úteku skôr, ako sa stihnú realizovať, alebo ich v špecifickej situácii nevyžaduje/nepotrebuje, prípadne o niektoré z nich nemusí mať záujem. Pre ilustráciu: detský domov nemôže kontaktovať rodinu, ak sa nepodari presvedčiť dieťa na spoluprácu. Nemôže tiež pomôcť so žiadosťou o azyl, ak si to mladistvý neželá. Činnosti vyplývajú zo zámeru, ktorý sa vo vzájomnej spolupráci uskutočňuje, a ktorý vyplýva z vyhodnotenia potrieb dieťaťa. Niektoré z nich sa realizujú až po stabilizácii a v dlhšej časovej perspektíve. Ojedinelejšie boli využité aj aktivity právneho poradenstva, žiadosti o doplnkovú ochranu, priame kontaktovanie rodiny, psychologická pomoc alebo vybavovanie žiadosti o azyl.

- 1 - zabezpečenie hygieny, stravy
- 2 - zabezpečenie zdravotnej prehliadky
- 3 - zabezpečenie 24 hodinového monitorovania dieťaťa
- 4 - umožnenie kontaktu s tlmočníkom
- 5 - informovanie o pravidlách priebehu pri podaní žiadosti o ochranu
- 6 - zabezpečenie dokladov, napr. zdravotné poistenie
- 7 - poskytnutie informácií o možnostiach zotrvania v SR
- 8 - poskytnutie právneho poradenstva
- 9 - vybavovanie žiadosti tolerovaného pobytu
- 10 - kontaktovanie rodiny
- 11 - odňatie mobilu
- 12 - vykonanie psychologickej diagnostiky
- 13 - psychologická pomoc
- 14 - vybavovanie žiadosti o azyl

Nasledujúci graf mapuje skúsenosti zadržaných maloletých bez sprievodu s konkrétnym počtom opatrení v detskom domove. Detailne udáva, ako sú na tom deti z hľadiska rozmanitosti poskytnutých činností a približuje rozsah poskytovanej starostlivosti i rôznorodú štruktúru prvotných aktivít. Najčastejšie mali deti skúsenosť so siedmimi (30) alebo dvoma opatreniami (27). V detskom domove sa nachádza iba minimum detí, ktoré by nemali skúsenosť so žiadnym z nich (1). Podobne tu nie je početná ani skupina, ktorá si prešla desiatimi (1) alebo jedenástimi činnosťami (1). Údaje z grafu ukazujú, že štruktúra rozloženia činností je pomerne široká, pričom najväčší počet detí, napriek rýchlym útekem, prichádza do styku najčastejšie s dvoma alebo siedmimi aktivitami.

Tabuľky č.10 a č. 11 sumarizujú vykonávané opatrenia optikou ich preferencií. Uďávajú jednotlivé opatrenia v poradí, v akom boli po umiestnení dieťa najčastejšie preferované, a ktoré sa zvykli realizovať ako prvé. Čím nižší priemer (vid' tabuľka) daného opatrenia, tým bolo opatrenie vykonávané skôr a vzhľadom k ostatným aktivitám bolo viac preferované. Na prvých miestach sú činnosti, súvisiace s 24 hodinovým monitorovaním, zabezpečením hygieny/stravy a zdravotnej prehliadky. Ide o rovnaké tri opatrenia, s ktorými majú najčastejšiu skúsenosť aj najväčšie podiely umiestnených detí. Nasleduje zabezpečenie dokladov, zdravotného poistenia, kontaktovanie rodiny a tlmočníka. V priemere tak dostávajú prednosť činnosti, smerujúce k zabezpečeniu a stabilizácii s následnou snahou nielen o vzájomný kontakt (tlmočník), ale aj o kontakt s rodinnými príslušníkmi. V poradí na opačnom konci (Tabuľka č. 11) sa aktivity týkajú priznania právneho statusu (žiadosti o tolerovaný pobyt, žiadosti o azyl) alebo prístupu k psychologickému pomoci. To, že uvedené procedúry sú na posledných miestach preferencií ich využitia, môže vyplývať aj zo špecifickej situácie, v akej sa deti nachádzajú. O priznanie právneho statusu nemusia žiadať, alebo kým k nemu príde, utečú alebo sa stratia. Otázky ale vyvoláva málo preferovaná činnosť psychologickému pomoci, ktorá by zrejme mala byť na poprednejších miestach. Nachádza sa nielen na posledných miestach, čo sa týka podielov detí, ktoré s ňou mali skúsenosť, ale je aj málo preferovaná. Môže to ale znamenať, že v kontexte s urgentnosťou iných opatrení je menej dôležitá, alebo ju dieťa nemusí vyžadovať, respektíve potrebovať.

Tab.č.10

skúsenosť s opatreniami 1/2 uvedte prvých 8 opatrení v poradí, v akom sa pre dieťa vykonali /zoradené podľa priemeru - čím menšia hodnota, tým je opatrenie realizované skôr/	3	1	2	6	10	4	7
N	76	118	117	55	9	64	55
priemer	1,04	1,57	2,33	3,40	4,00	4,67	5,02
medián	1,00	1,50	2,00	3,00	4,00	5,00	4,00
modus	1	1	2	3	4	5	7
štandardná odchýlka	0,255	0,660	0,743	0,915	0,000	1,298	1,661
min.	1	1	1	2	4	2	3
max.	3	4	4	8	4	8	7

- 3 - zabezpečenie 24 hodinového monitorovania dieťaťa
- 1 - zabezpečenie hygieny, stravy
- 2 - zdravotná prehliadka
- 6 - zabezpečenie dokladov, napr. zdravotné poistenie
- 10 - kontaktovanie rodiny
- 4 - kontakt s tlmočníkom
- 7 - poskytnutie informácií o možnostiach zotrvania v SR

Tab. č.11

skúsenosť s opatreniami 2/2 (pokračovanie) uvedte prvých 8 opatrení v poradí, v akom sa pre dieťa vykonali /zoraďené podľa priemeru - čím menšia hodnota, tým je opatrenie realizované skôr/	8	5	12	9	14	11	13
N	29	57	3	12	2	3	2
priemer	5,10	5,84	6,00	7,17	7,50	8,00	8,00
medián	5,00	6,00	8,00	8,00	7,50	8,00	8,00
modus	5	6	8	8	7	8	8
štandardná odchýlka	0,900	0,774	3,464	1,992	0,707	0,000	0,000
min.	3	3	2	1	7	8	8
max.	8	7	8	8	8	8	8

- 8 - poskytnutie právneho poradenstva
- 5 - informovanie o pravidlách priebehu pri podaní žiadosti o ochranu
- 12 - vykonanie psychologickéj diagnostiky
- 9 - vybavovanie žiadosti tolerovaného pobytu
- 14 - vybavovanie žiadosti o azyl
- 11 - odňatie mobilu dieťaťa
- 13 - psychologická pomoc

8. VYBRANÉ FAKTORY A ČAS POBYTU V DETSKOM DOMOVE PRE MALOLETÝCH BEZ SPRIEVODU

Nasledujúca časť textu prechádza od deskriptívneho opisu v predošlej kapitole k hľadaniu asociácií s dĺžkou doby umiestnenia dieťaťa v detskom domove. Predpokladáme, že charakter prvotných opatrení môže súvisieť s dobou pobytu. Zistíme, ktoré charakteristiky a okolnosti sú spájané s predĺženým umiestnením a ktoré, naopak, asociujú s kratšou dobou útekov. Faktory sú rozdelené do štyroch hlavných oblastí. Prvou oblasťou je analýza situácií, za akých prichádza k prideleniu opatrovníka/poručníka. Druhá oblasť je zameraná na asociácie s preferenciou vykonaných opatrení. Poukazuje na vplyvy ohľadom skúsenosti s činnosťami a poradím, v akom sú realizované. Tretia oblasť skúma vzťahy medzi útekmi a situáciami, ktoré sa odohrali počas cesty pred samotným nájdením. Posledná oblasť sa zameriava na analýzu vplyvu faktorov vybraných sociodemografických a iných charakteristík detí.

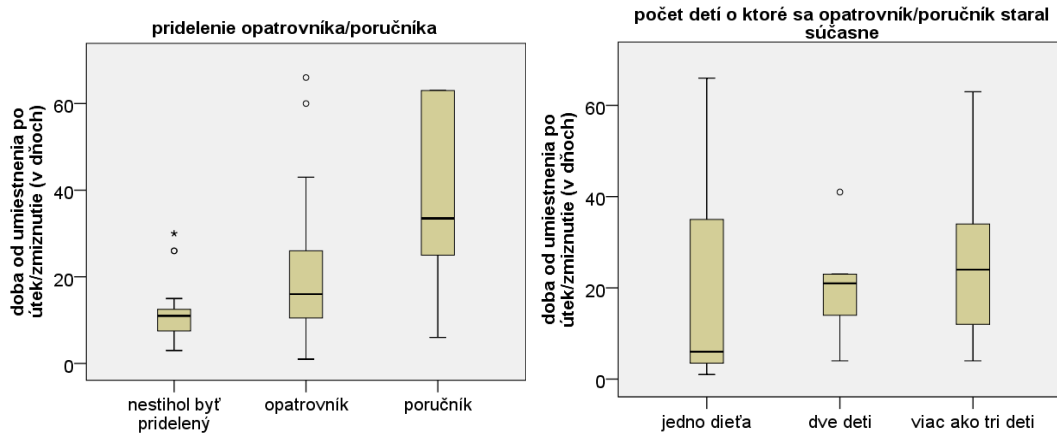
8.1. Typ pridelenej ochrany - opatrovník/poručník

Poskytnutie ochrany v podobe pridelenia opatrovníka/poručníka môže prebiehať tromi typmi situácií. Prvou je, že opatrovník/poručník nestihol byť pridelený. Deje sa tak vtedy, keď predtým, ako k prvému kontaktu prišlo, dieťa utieklo. Druhá situácia je charakteristická pridelením opatrovníka. K dispozícii je osoba, ktorá má konať v najlepšom záujme dieťaťa. Funkcia spočíva v sprevádzaní a napomáhaní pri vedení následných činností podľa potrieb a výsledkov vzájomnej spolupráce. Tretí typ situácie je charakteristický pridelením poručníka. Ten má - v porovnaní s opatrovníkom, väčšie právomoci. Jeho určenie je považované za príklad dobrej praxe v prípade, ak sa jeho funkcia vykonávaná účelne a v zhode s tým, čo dieťa potrebuje. Výsledky ukazujú, že skupina, v ktorej opatrovník/poručník nestihol byť pridelený, vykazovala najnižšiu dobu úteku. V priemere 12 dní (priemer = 12, medián = 11, SD = 6.815, min = 3, max = 30, N = 35). Skupine detí, ktorej bol ako prvý pridelený opatrovník, utekala v porovnaní s predchádzajúcimi deťmi v priemere za dlhší čas (priemer = 21, medián = 16, SD = 14,195, min = 1, max = 66, N = 20). Najlepšie bola na tom skupina detí, ktorým bol ako prvý pridelený poručník (priemer = 39, medián = 34, SD = 19.591, min = 6, max = 63, N = 64). Nižšie uvedený graf na ľavej strane poukazuje na zistené skupinové rozdiely. Aj keď je z grafov vidieť posun v prospech poručníkov, treba poukázať na pomerne veľký vnútroskupinový rozptyl, ktorý relativizuje interpretáciu jednoznačného trendu.

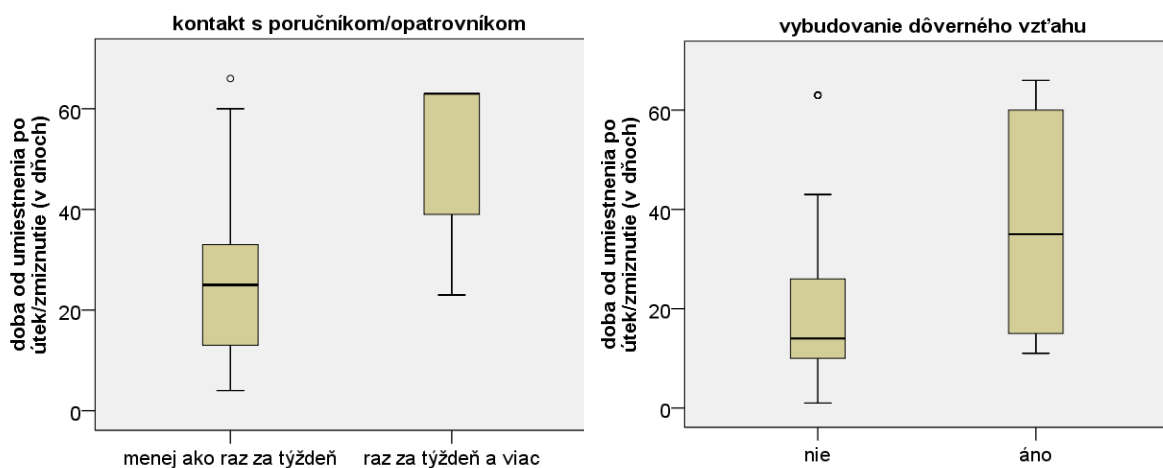
Nasledujúci graf, uvedený na ľavej strane, sumarizuje zistené skupinové rozdiely. Aj keď je z grafov vidieť posun v prospech poručníkov, treba súčasne zohľadniť pomerne veľký vnútroskupinový rozptyl, ktorý do určitej miery relativizuje interpretáciu jednoznačného trendu.

Okrem typu pridelenej ochrany sme sa venovali aj počtu detí, o ktoré sa opatrovník/poručník staral súčasne. Väčšinou majú vo svojej starostlivosti viac ako tri deti, zastupovanie jedného alebo dvoch detí, za ktoré preberá zástupca sociálnoprávnej ochrany zodpovednosť, je zriedkavé. Porovnávané boli tri skupiny – s jedným, dvoma a tromi deťmi. V prvej skupine utekali deti v priemere za 21 dní (priemer = 21,00 medián = 6,00, SD = 28,630, min = 1, max = 66, N = 7). V skupine s dvomi deťmi to boli úteky v priemere za 20 dní (priemer = 20,00 medián = 21,00, SD = 12,176, min = 4, max = 41, N = 6). V skupine troch detí a viac bola priemerná doba úteku najvyššia (priemer = 26, medián = 24,00, SD = 16,933, min = 4, max = 63, N = 66). Trend síce opäť nie

je jednoznačný, ale možno z neho vyčítať, napriek vnútroskupinovému rozptylu, tendenciu, že zvyšujúci sa počet detí pridelených opatrovníkovi/poručníkovi môže mierne predlžovať dobu umiestnenia v detskom domove. Tento paradox môže vyplývať z rozhodnutia prideliť opatrovníkovi menší počet detí v tých prípadoch, kedy sa predpokladá, že majú väčší sklon k skoršiemu úteku. Ak by tomu tak v skutočnosti aj bolo, potom by starostlivosť nevedla k predĺženiu umiestnenia a prevencii útekov.

Ďalšie okolnosti, ktoré nás v súvislosti s pridelením opatrovníka/poručníka zaujímali, bol možný vplyv vzájomného stretávania sa a vybudovanie dôverného vzťahu. Cieľom bolo zistiť ako budú uvedené faktory súvisieť s dobou umiestnenia. Čím častejšie prichádza pridelený opatrovník/poručník do reálneho kontaktu s dieťaťom, tým viac sa predlžovala doba samotného úteku: stretávanie sa s opatrovníkom/poručníkom menej ako raz za týždeň: (priemer = 25 , medián = 25 , SD = 13,822 , min = 4 , max = 66 , N = 46), raz za týždeň a viac (priemer = 52 , medián = 63 , SD = 14,853 , min = 23 , max = 63 , N = 12). Ako je zobrazené v predchádzajúcich grafoch, niekedy ku kontaktu nemusí prísť vôbec, pretože kým k nemu dôjde, príde k úteku. Doba neskoršieho úteku korelovala aj s vytvorením dôverného vzťahu. Ak sa dôverný vzťah začal tvoriť, opäť sa ukazovala asociácia s neskoršími útekmi. Vybudovanie dôverného vzťahu: áno: (priemer = 37 , medián = 35 , SD = 22,530 , min = 11 , max = 66 , N = 6), nie: (priemer = 20 , medián = 14 , SD = 15,514 , min = 1 , max = 63 , N = 112). Frekvencia, s akou prichádza ku vzájomným stretnutiam, spoločne s vybudovaním dôverného vzťahu počas umiestnenia, môžu byť prevenčnou aktivitou. Aj tu bol ale pomerne rozsiahly vnútroskupinový rozptyl, ktorý neumožňuje interpretáciu jednoznačného trendu. Pridelená ochrana môže zohrávať svoju rolu aj pri pátraní po prvom úteku.

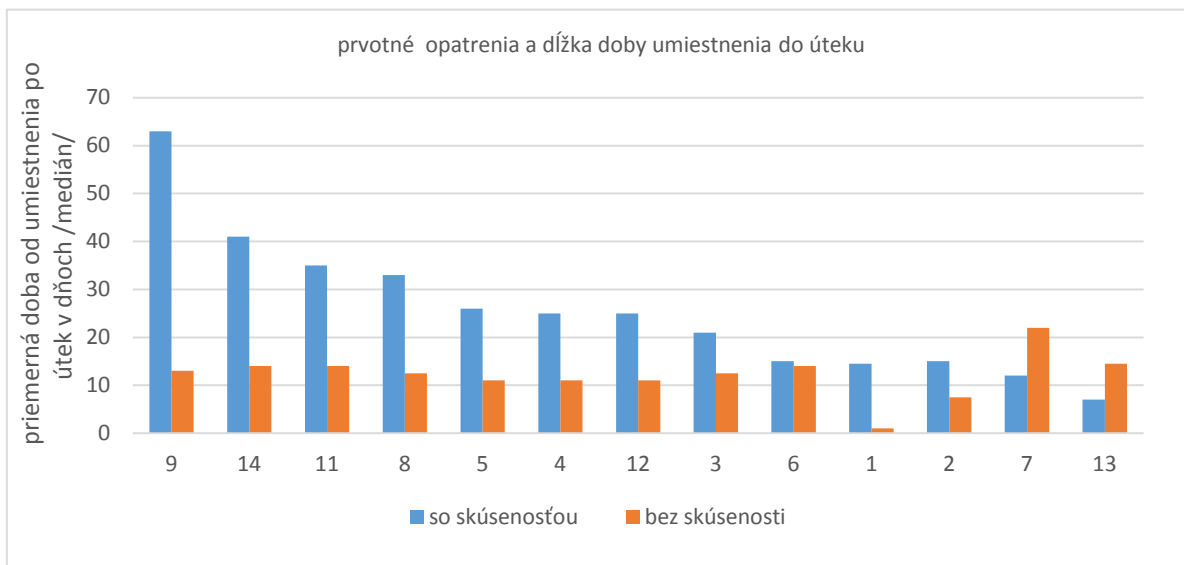
8.2. Prvotné opatrenia

Táto časť sa zaoberá prvotnými opatreniami v dvoch súvislostiach. Najskôr porovnávame vždy dve skupiny detí – skupinu, ktorá mala s opatrením skúsenosť a skupinu bez skúsenosti s daným opatrením. Porovnaním priemernej dĺžky pobytu poukazujeme na diferencie v závislosti od prítomnosti alebo absencie konkrétnej činnosti. Následne je analyzovaný vzťah medzi preferenciou danej aktivity a dĺžkou umiestnenia. Uvádžame vzťah medzi celkovým počtom aktivít a dĺžkou umiestnenia do úteku - tu sa ukázala pozitívna korelácia spadajú-

ca do oblasti silnej súvislosti ($r = 0,558$, $p < 0,05$, $N = 119$). Znamená to, že čím dlhšie sa podarí dieťa udržať v detskom domove, tým väčšie skúsenosti s rôznymi aktivitami, zabezpečujúcimi pomoc a ochranu. Ako ukazujú predchádzajúce grafy, deti poznajú jednak rozličný počet opatrení, ako aj rôzne druhy, zamerané buď na zdravotnú a hygienickú stabilizáciu, bezpečnosť alebo služby právnej pomoci.

Všetci maloletí prechádzajú základnými stabilizačnými úkonmi, ako je poskytnutie stravy, hygieny a zdravotnej prehliadky. Podiely maloletých bez sprievodu, so skúsenosťami s ďalšími opatreniami obvykle klesajú. Menej častými aktivitami boli: začatie vybavovania žiadosti o tolerovaný pobyt, kontaktovanie rodiny, odňatie mobilu, spolupráca na psychologickej pomoci alebo žiadosť o samotný azyl. Ako už bolo uvedené, slabá skúsenosť s niektorými z týchto činností nemusí automaticky znamenať opomenutie starostlivosti alebo odsúvanie niektorých detí na okraj. Predpokladáme, že voľba vyplýva z individuálne vyhodnotenej situácie. Následná sociálna práca odzrkadľuje výsledok spolupráce pri vyhodnocovaní detských potrieb. V tejto súvislosti je dôležité uviesť vykonanie základných zdravotných opatrení pre všetky deti.

Nasledujúci graf zachytáva súvis medzi realizáciou jednotlivých opatrení a dĺžkou doby do úteku. Je zrejmé, že deti, ktoré prešli vybavovaním žiadosti o tolerovaný pobyt či azyl, ako aj deti, ktorým odňali mobil alebo im bolo poskytnuté právne poradenstvo, boli umiestnené v detskom domove v priemere najdlhšie. Uvedené opatrenia spôsobovali najväčšie rozdiely v závislosti od realizácie príslušného opatrenia alebo jeho absencie. Tieto aktivity je možné považovať za opatrenia, ktoré asociujú s dlhším pobytom a môžu byť v niektorých prípadoch považované aj za prevenciu útekov (ako však udáva prvý graf v kapitole 7.2., z celkového počtu detí je to percentuálne zanedbateľná skupina). Na druhej strane, doba útekov bola kratšia pri poskytovaní informácií o možnostiach zotrvania v SR a psychologickej pomoci a takmer žiadne rozdiely nespôsobovalo zabezpečovanie dokladov a zdravotného poistenia.

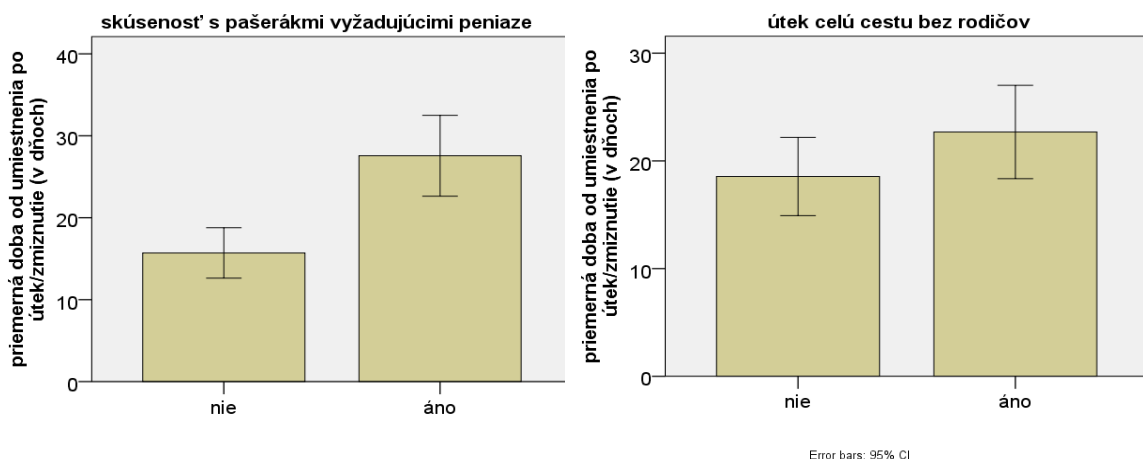
- 9 - vybavovanie žiadosti tolerovaného pobytu
- 14 - vybavovanie žiadosti o azyl
- 11 - odňatie mobilu dieťaťa
- 8 - poskytnutie právneho poradenstva
- 5 - informácie o pravidlách priebehu pri podaní žiadosti o ochranu
- 4 - kontakt s tlmočníkom
- 12 - vykonanie psychologickej diagnostiky
- 3 - zabezpečenie 24 hodinového monitorovania dieťaťa
- 6 - zabezpečenie dokladov/zdravotného poistenia
- 1 - zabezpečenie hygieny a stravy
- 2 - zdravotná prehliadka
- 7 - poskytnutie informácií o možnostiach zotrvania v SR
- 13 - psychologická pomoc

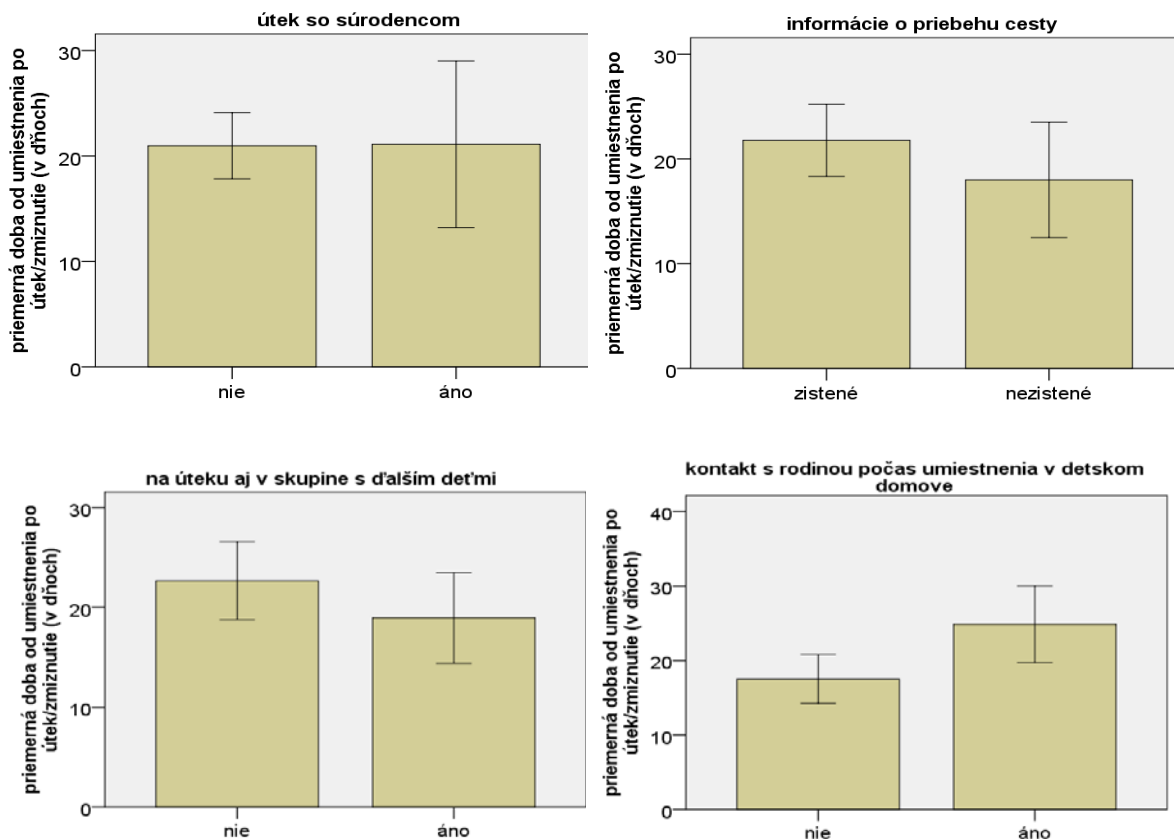
Charakter a poradie opatrení, v akom sa uskutočňujú, nezávisí iba od systémových nastavení, ale vyplýva aj z individuálnej situácie a potrieb dieťaťa. Ako dôležitú súčasť vyhodnotenia preto považujeme aj poradie, v akom boli vykonávané. Umožňuje nám to posúdiť, ako ich preferencia (vzhľadom na ostatné vykonávané činnosti) asociuje s dĺžkou doby umiestnenia. V tomto kontexte sú všetky skúmané činnosti rozdelené do dvoch oblastí. V prvej oblasti sú opatrenia, ktoré s rastúcou preferenciou (vzhľadom k ostatným činnostiam) dobu úteku predlžujú. Silná súvislosť s predĺženou dobou úteku sa ukázala pri poskytovaní právneho poradenstva, poskytovaní informácií o možnosti zotrvania v SR ($r = 0,583$, $p < 0,01$, $N = 55$) a pri vybavovaní žiadosti tolerované-

ho pobytu ($r = 0.583$, $p < 0.001$, $N = 55$). Nízka súvislosť s posilnením poradia preferencie bola nájdená pre právne poradenstvo ($r = 0,118$, $p > 0.05$, $N = 29$). Rastúca preferencia, ktorá dobu úteku naopak skracovala, bola pri opatrení kontaktu s tlmočníkom ($r = - 0,328$, $p < 0.001$, $N = 64$) (stredná až podstatná súvislosť) alebo pri zdravotnej prehliadke ($r = - 0.115$, $p > 0.05$, $N = 117$) (nízka až stredná súvislosť). Nezávislosť dĺžky úteku sa ukázala pri informovaní o pravidlách priebehu pohovoru ($r = 0.016$, $p > 0.05$, $N = 57$), 24 hodinového monitorovania ($r = 0,076$, $p > 0.05$, $N = 76$) alebo pri zabezpečení hygieny a stravy ($r = 0,032$, $p > 0.05$, $N = 118$). Ide o opatrenia, kde preferencia ich dôležitosti nemala na dĺžku doby do úteku žiadny vplyv. V dôsledku malého počtu prípadov, niektoré opatrenia neboli do analýzy zahrnuté.

8.3. Okolnosti priebehu cesty a kontakt s rodinou

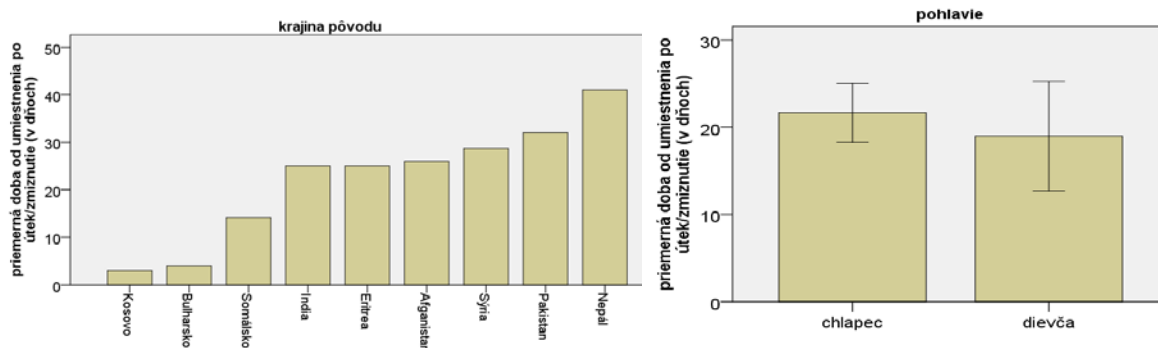
Priebeh cesty je charakteristický rôznymi rizikovými situáciami. Deti veľmi často uvádzali, že celú cestu utekali bez svojich rodičov. Počas úteku mala podstatná časť z nich skúsenosti s pašerákmi, ktorí vyžadovali peniaze. Niektoré utekali v sprievode ďalších neznámych dospelých, veľmi ojedinele s vlastnými súrodencami. Cieľom tejto časti je preskúmanie vplyvu faktorov, poukazujúcich na podmienky samotnej cesty. Keďže približne polovica detí má so svojou rodinou počas umiestnenia nejaký typ kontaktu, zameriavame sa aj na rolu, ktorú môže vzájomné spojenie zohrávať pri útekoch. Celkovo sme zisťovali, ako boli na tom deti v rámci šiestich okolností, ktoré sa podarilo identifikovať ako zásadné pre priebeh ich cesty. Z bivariačných porovnaní vyplynulo niekoľko zistení. Prvým je, že skúsenosť s niektorými zvlášť rizikovými okolnosťami asocjuje skôr s dlhším pobytom, ako s okamžitými alebo kratšími útekmi. Jednalo sa o zvlášť rizikové podmienky, spojené najmä s pašerákmi, vyžadujúcimi peniaze od detí - áno: (priemer = 28, medián = 25, SD = 17,899, N = 53), nie: (priemer = 16, medián = 12, SD = 12,511, N = 66) alebo u mladých ľudí, ktorí sa zdôverili s priebehom a komplikáciami počas svojej cesty (nezistené: priemer = 18, medián = 16, SD = 13,357, N = 25 zistené: priemer = 22, medián = 14, SD = 16,852, N = 94). Tam, kde sa udávanú príčinu úteku podarí zistiť, možno očakávať ochotu k spolupráci a väčšiu dôveru dieťaťu a k ľuďom, ktorí mu chcú poskytnúť pomoc. To sa následne môže prejaviť aj v možnostiach dlhšieho umiestnenia. V priemere dlhšie ostávali deti, ktoré časť alebo celú cestu utekali s neznámymi dospelými - áno: (priemer = 22, medián = 25, SD = 11,878, N = 15), nie: (priemer = 21, medián = 14, SD = 16,777, N = 104). Pri tomto porovnaní išlo o vecne zanedbateľný a analyticky nepodstatný rozdiel. To, či dieťa uteká so súrodencom alebo bez neho, nespôsobovalo v dĺžke umiestnenia žiadne podstatné rozdiely - útek so súrodencom: áno (priemer = 21, medián = 25, SD = 10,289, N = 9), nie: (priemer = 21, medián = 14, SD = 16,625, N = 110). Okolnosti, asociujúce so skoršími útekmi, sa týkali viac skupiny spoločne utekajúcich detí - áno: (priemer = 19, medián = 13, SD = 16,648, N = 54), nie: (priemer = 23, medián = 24, SD = 15,749, N = 65). Ak dieťa neuviedlo, že utekalo v priebehu cesty aj s ďalšími neplnoletými, môže byť predĺžená doba úteku spôsobená tým, že neexistuje dohodnutá stratégia a kooperácia pri organizovaní jeho úteku. Určitá forma kontaktu s vlastnou rodinou počas umiestnenia úteku opäť predlžovala - áno: (priemer = 25, medián = 19, SD = 17,747, N = 48), nie: (priemer = 17, medián = 13, SD = 13,663, N = 69).

8.4. Sociodemografické a ďalšie charakteristiky detí

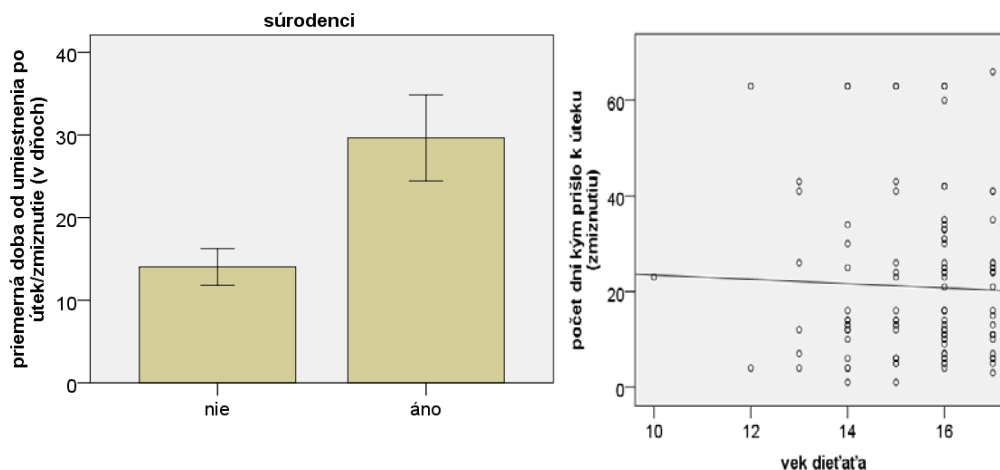
Medzi maloletými bez sprievodu prevažujú chlapci. Vo väčšom zastúpení početnosti v kategórii chlapcov to platí najmä pre Afganistan a Somálsko. Deti uvádzajú, že nie sú siroty a majú rodičov. Títo však veľmi často zostali z najrôznejších príčin v krajinách, z ktorých sa vydali na cestu. V detskom domove sú vekovo staršie deti, tesne pred dosiahnutím plnoletosti, pochádzajúce prevažne zo súrodeneckých rodín. Posledná časť analýzy sa hlbšie zameriava na to, ako uvedené sociodemografické a ďalšie charakteristiky (krajina pôvodu, vek, pohlavie) súvisia s počtom dní umiestnenia. Zistujeme, ktoré z uvedených charakteristík asociujú s dlhšou dobou, a ktoré sú naopak charakteristickejšie pre skoršie úteky. Graf vľavo poukazuje na vzťah medzi krajinou, z ktorej dieťa utekalo, a počtom dní, kým prišlo k strate. Najdlhšie v ňom pobývali deti, pochádzajúce z Nepálu, Pakistanu a Sýrie. Najkratšia doba bola u jedného dieťaťa z Kosova a Bulharska. Za pomerne krátku dobu sa strácajú aj deti z afrických krajín: Somálsko a Eritrea.

Dievčatá tvoria síce v detských domovoch menšinu, ale v priemere utekajú/miznú za kratšiu dobu ako chlapci - dievča: (priemer = 19, medián = 12, SD = 17,174, N = 31), chlapec: (priemer = 22, medián = 16, SD = 15,888, N = 31).

Podobná situácia nastáva aj v prípade súrodencov. Ak deti uviedli, že nemajú súrodencov, táto skutočnosť predznamenáva kratšie umiestnenia a skoršie úteky - áno: (priemer = 30, medián = 26, SD = 18,893, N = 53), nie: (priemer = 14, medián = 12, SD = 8,987, N = 66).

Ako ukazuje nasledujúci histogram na pravej strane, rozhodujúcu rolu už ale nehral uvedený vek ($r = -0,037$, $p > 0,05$, $N = 119$). Znamená to, že s rastúcim vekom sa doba útekov nepredlžuje ani neskracuje a dĺžka doby umiestnenia je nezávislá od udávaného počtu rokov.

9. ZISTENIA Z EXPERTNÝCH ROZHOVOROV

Táto časť rozširuje zistenia o názory odborných pracovníkov detského domova a sociálnoprávnej ochrany, ktorí s maloletými bez sprievodu prichádzajú do prvého kontaktu. Možno tak porovnať ako korešpondujú medziročné kvantitatívne údaje so skúsenosťami, vyplývajúcimi z praxe a prvotnej práce s deťmi. Rozhovory boli zamerané na tri oblasti: vyhodnocovanie rizikových faktorov útekov, názory na ochranné okolnosti, pôsobiace ako prevencia pred útekmi, a návrhy na zlepšenie podmienok, ktoré by mohli posunúť kvalitu ústavnej starostlivosti smerom do budúcnosti.

9.1. Rizikové okolnosti

Z vyjadrení odborných pracovníkov rizikové okolnosti spočívajú najmä **v spoločenskej atmosfére nastavenej voči utečencom**, vrátane **legislatívneho udeľovania azylu**, ktoré zasahuje do rozhodovania ošťať na Slovensku:

„Podoby migračnej politiky majú reštriktívny charakter.“ (riaditeľ).

Rizikovým faktorom je aj **kultúrne odlišné prostredie**, v ktorom sa deti ocitli a **neprítomnosť blízkej osoby**, ktorá by sa na Slovensku vyskytovala:

Keď prídem do Európy, chcem si vybrať krajinu, kde budem žiť. Chcem žiť tam, kde ma prichýlia. Na Slovensku nie je príbuzná komunita, preto sa tu ťažšie ostáva. Od komunity očakávam pomoc, drží ma pohromade. Pokiaľ mám v iných krajinách svojich príbuzných, idem tam.

(sociálny pracovník detského domova)

Deti utekajú do krajiny, kde niekoho poznajú (blízkeho, vzdialeného príbuzného). Svoju rolu zohráva pokus o **kontakty s príbuznými v iných krajinách v Európe**:

„Z našej skúsenosti vieme, že deti sa tu ocitli „omylom“. Zaujímavé je pre nich Nemecko, Taliansko, Španielsko alebo severské krajiny.

(riaditeľ)

„Pokiaľ viem, že mám brata v Rakúsku, a ten mi hovorí, že pošle auto, nič by ma tu nedržalo a bratovi do auta sadnem. Najväčšia trauma je, ak deti nie sú v kontakte so svojou rodinou. Ak máme podozrenie spolupracujeme s políciou, ktorí to hneď riešia a pýtajú sa, či sme nespozorovali cudzie auto.“

(sociálny pracovník detského domova)

Svoju úlohu zohráva aj absencia dôvery, ako dôsledok život ohrozujúcich situácií počas útekov. Deti sa ocitajú v neznámej krajine s neznámymi ľuďmi, ktorých nepoznajú a nevedia, či im môžu veriť. Vyberajú si čo povedia, pretože nevedia, do akej miery sú už v bezpečí a či ľuďom, ktorí ich zastupujú, môžu dôverovať. Dôvera dospelý-dieťa sa buduje postupne, po určitom čase:

Stretávame sa s tým, že nám veľa vecí zatajujú. Je to pochopiteľné, pretože sú v cudzej krajine, nemôžu nikomu veriť, povedia iba informácie, ktoré im neublížia. Až neskôr sa otvoria. Väčšinu z toho, čo prežili, si ale nechávajú pre seba. Ak im chceme pomôcť musíme si navzájom dôverovať a odbúravať vzájomné bariéry komunikácie a zároveň zamedziť kontakt s osobami, ktoré ich môžu ohrozovať. Jedná sa o ľudí, ktorí pod zámienkou, že im chcú pomôcť, prisľúbia im za úplatu ilegálny prevoz do krajiny, do ktorej pôvodne chceli ísť.

(sociálny pracovník detského domova)

Vyšli z chudoby, prežili vojnu, vyšli ich rodiny, sú v kontakte s príbuznými, ktorí sa ich často pýtajú, či zarobili peniaze. Majú sofistikované metódy ako vzájomne komunikovať. Je ťažké to ustriechnuť.

(sociálny pracovník detského domova)

Jedným z hlavných rizikových faktorov sú dôvody, súvisiace s udalosťami v krajine pôvodu alebo počas úteku. Jedná sa najmä **o dlhy prevádzáčom:**

Deti idú za dôvodmi, ktoré im doma povedali. V krajine narodenia majú dlhy voči ľuďom, ktorí im sprostredkovali cestu a musia im to splatiť. Jeden chalan sa priznal, že musel domov poslať splátku.

(pracovníčka sociálnoprávnej ochrany, špecializujúca sa na maloletých bez sprievodu)

Rovnako môže byť za útekem aj falošné presvedčenie, že ak sa už nachádzajú v Európe, ťažšiu časť cesty majú za sebou, a v krajinách strednej a **západnej Európy sa im už nič nemôže stať.** Slovensko je podľa niektorých vyjadrení aj **ekonomicky nezáujímavá krajina:**

Často sa od nich samotných dozvedáme: „Prečo nás tu držíte?“. Keď sú takto nastavené, je ťažké s nimi pracovať.

(sociálny pracovník detského domova)

Pobyt vnímajú ako obmedzenie na slobode. Sme konfrontovaní s tým, čo môžeme len ťažko ovplyvniť.

(riaditeľ)

Podľa sociálneho pracovníka detského domova ide o náročnú prácu, pretože môže dôjsť aj k situácii, keď deti **menia identitu alebo dátum narodenia.** Rovnako majú pracovníci detského domova skúsenosti, že môžu byť po telefóne **inštruované rodinným príslušníkom alebo neznámou osobou, aby nepodávali žiadosť o azyl.**

„Kde si? V žiadnom prípade nepodávaj žiadosť o azyl!“

Mali sme tu skupinu z Iránu. Jeden chlapec sa chcel vrátiť do krajiny, iní chceli pokračovať. Našli ich v Nemecku. Tam ale uviedli iné dátumy narodenia, kde už boli dospelí. My sme ich identifikovali podľa fotografií. Máme skúsenosti aj s falošnými dokladmi.

(sociálny pracovník detského domova)

Podľa vyjadrení sociálnej pracovníčky, špecializujúcej sa na ochranu práv maloletých bez sprievodu, sa mení „**taktika**“ a **sociálne zázemie utekajúcich detí**. Ak sa dieťa nevráti z vychádzky, alebo utečie iným spôsobom, **začína detský domov pátrať v spolupráci s políciou**.

Mení sa štruktúra utečencov. Kedysi boli sociálne slabší, nepoučení. Teraz majú kontakty, vedia o svojich právach, prevádzajú sa správajú k deťom humánnejšie, deti im pri odchode z domu a cestou do Európy dôverujú.

(pracovníčka sociálnoprávnej ochrany, špecializujúca sa na maloletých bez sprievodu)

Po strate okamžite kontaktujeme príslušný policajný útvar. Zamestnanci sa zapoja do hľadania maloletého v blízkom okolí. V prípade, ak je dieťa žiadateľom o azyl, ujde a nenájde sa do siedmich dní, migračný úrad ruší azylové konanie.

(sociálny pracovník detského domova)

Podľa vyjadrenia riaditeľa medzi prvotné opatrenia na zaistenie bezpečia patrí: **overovanie totožnosti, snaha skontaktovať rodinu, ako aj zisťovanie predstáv a očakávaní**:

Ihneď po umiestnení zisťujeme, čo dieťa potrebuje po všetkých stránkach starostlivosti. Zisťujeme názor dieťaťa, jeho očakávania, poskytujeme mu všetky potrebné informácie. Zároveň zabezpečujeme kontakt s priamymi príbuznými. Na overenie totožnosti a pre zabezpečenie ďalších postupov sa snažíme zabezpečiť potrebné doklady totožnosti. Toto sa javí v mnohých prípadoch ako problém, ktorý brzdí azylový proces.

(riaditeľ)

9.2. Protektívne faktory a príklady dobrej praxe

Pracovníci sociálnoprávnej ochrany identifikovali aj niekoľko preventívnych okolností útekov. Jedna spadá do sociodemografickej oblasti a zvyšné súvisia s **charakterom prostredia, do ktorého sa deti po umiestnení dostanú**:

Ak je **odhadovaný vek dieťaťa** nižší, zvyšuje sa úspešnosť práce:

„Pracovať sa dá lepšie s malými deťmi. Čím je dieťa mladšie, tým je väčšia šanca, že neutečie.“

(sociálny pracovník detského domova)

Medzi kľúčovými okolnosťami, ktoré môžu zabrániť úteku dieťaťa, je uvádzaný aj **vzťah**:

„U adolescentov je to nájdenie si priateľky, blízkej osoby, ktorej by dieťa mohlo dôverovať a tráviť s ňou čas.“

(sociálny pracovník detského domova)

Vzťah, kam patrí aj prostredie mimo detského domova, a škola, môže byť bránou pre rozšírenie **dôvery** a zvýšiť tak šance pre rozhodnutie zostať na Slovensku. Jeho vzájomné vybudovanie ale nie je automaticky ochranou:

Deti nám na začiatku nedôverujú. Snažíme sa ich motivovať aby sa to zmenilo, aby uverili, že im chceme dobre. Prevádzajú im sľubujú lepší život v inej krajine. Potrebujú ich doviest' na iné miesto. A deti potrebujú splatiť peniaze za cestu. Najčastejšia otázka: „Ako dlho tu budem a kam pôjdem?“ Keď im poviem, že tu budú do 18 rokov, často sú nespokojné, že je to pre nich veľmi dlho. Preto po nejakej dobe utečú. Málokto dieťa hneď uvedie, že chce azyl. Snažím sa zastupovať ich záujmy, pomáhať pri integrácii alebo zlúčení s príbuzným v EÚ. A keď si myslím, že sa im darí, zrazu sú preč.

(pracovníčka sociálnoprávnej ochrany, špecializujúca sa na maloletých bez sprievodu)

Po identifikovaní dieťaťa a umiestnení do detského domova sa okamžite začína realizovať **proces zlúčenia s rodinou**. Zo zistených údajov ako i vyjadrení pracovníkov vyplýva, že deti väčšinou majú kontakty na príbuzných alebo známych.

Pravidelne prichádzam do detského domova a zisťujem, aké sú možnosti zlúčenia s rodinou. Ak sa dozviem, že boli prevádzачní oddelení od svojich rodičov alebo súrodencov, tak kontaktujem záchytný tábor. Tak tiež zisťujem skutočnosť, či nemajú príbuzného, ktorý žije v EÚ, s ktorým by chceli a mohli byť zlúčený.

(pracovníčka sociálnoprávnej ochrany, špecializujúca sa na maloletých bez sprievodu)

Protektívnu okolnosťou je **rastúca dĺžka pobytu** v detskom domove:

„Čím sú tu deti dlhšie, tým máme väčšiu šancu, že presadíme ich záujem. Neustále hľadáme možnosti predĺžiť pobyt v zariadení, aby sme zvýšili šancu, že nepríde k úteku.“

(sociálny pracovník)

Ako protektívne opatrenie boli vyhodnotené aj **čo najčastejšie vychádzky s vychovávateľmi a zabezpečenie ich sprievodu**:

V minulosti sa niekoľkokrát stalo, že po udelení priepustky na vychádzku mimo areál detského domova, sa maloletý nevrátil do zariadenia.“

(sociálny pracovník detského domova)

Medzi ochranné faktory možno zaradiť aj **dobré vzťahy v detskom domove**. Personál detského domova prispôsobuje prostredie pobytu tak, aby čo najviac vyhovovalo deťom (posilňovňa, nové multifunkčné ihrisko, oddelené priestory pre chlapcov a dievčatá, relaxačná miestnosť) a poskytuje im 24 hodinový dozor. Podobne je hodnotené aj **priaznivé prijatie v školskom prostredí**. Maloletí navštevujú tie isté triedy, ako slovenské deti. Keď ukončia deviaty ročník základnej školy, môžu nastúpiť na strednú školu.

V detskom domove je posilňovňa, relaxačná miestnosť a multifunkčné ihrisko. Postupne rozširujeme tím odborných zamestnancov. Ťažisko práce je na sociálnom pracovníkovi a psychológovi. Výchovnú činnosť zabezpečujú vychovávateľa a obslužné činnosti pomocní vychovávateľa. Majú tu posilňovňu, môžu sa športovo vyžiť. V detskom domove pracuje zdravotná sestra, ktorá zabezpečuje všetky úkony súvisiace so zdravotným stavom.

(riaditeľ)

Ak sa podarí dieťa v detskom domove udržať dlhšiu dobu, dochádza aj na postupnú výuku slovenského jazyka, s cieľom zapojenia do školskej dochádzky. V prostredí školy patria maloletí bez sprievodu medzi obľúbených a **šikana v dôsledku inakosti sa nevyskytuje**. Naopak, domáce deti k nim pristupujú so záujmom, pretože nepochádzajú z domáceho prostredia:

U našich detí šikana v škole nie je problém, nevidujeme to. Naopak, sú skôr obľúbení, pretože to je vzácnosť, keď je tu cudzinec. Deti si ich obľúbili. Je to skôr opak, sú tu prijatí.

(pracovníčka sociálnoprávnej ochrany, špecializujúca sa na maloletých bez sprievodu)

V procese legalizácie pobytu detí sa sociálni pracovníci snažia **vychádzať deťom v ústrety**, za účelom získania ich dôvery a naplnenia ich požiadaviek:

Deti vedia, že sa na mňa môžu hocikedy obrátiť, cítim, že majú vo mňa dôveru. Keď idem za jedným, sú tam všetci. Ak majú požiadavky, tlmočia ich. Niektorí sa ťažko prispôbujú novému prostrediu, nechcú rešpektovať autoritu ženy, nedodržiavajú denný program skupiny, presadzujú si svoje nereálne požiadavky (prečo nás tu držíte, keď tu nechceme byť?). Ako sociálna pracovníčka riešim aj kultúrne rozdiely. Ak si napríklad dieťa želá, aby s ním jednal človek, ktorý nie je v uniforme alebo žena, snažím sa to zabezpečiť. Tiež sa nám stalo, že pri tlmočení vznieslo dieťa požiadavku, aby tlmočník mal identické vierovyznanie a pohlavie, ako dieťa. I takéto požiadavky detí rešpektujeme.

(pracovníčka sociálnoprávnej ochrany, špecializujúca sa na maloletých bez sprievodu)

Ako sociálna pracovníčka, ktorá zastupuje deti, riešim súčasne aj ich problémy v detskom domove. Dbám na skutočnosť, aby neboli porušované ich práva. Vypracovávam plány práce, na základe ktorých detský domov vyhotovuje individuálny plán rozvoja dieťaťa. Ja som orgán sociálnoprávnej ochrany detí, oni sú zariadenie na výkon ústavnej starostlivosti, vzájomne musíme spolupracovať a dopĺňať sa. Keď zistím nejaký problém, najskôr to riešim so sociálnym pracovníkom a až potom s deťmi. Stávajú sa aj situácie, keď viem, že dieťa

chce niečo iné, ako je jeho najlepší záujem. Ak dieťa napríklad povie, že nechce azyl, musím to rešpektovať, no zároveň pracovať s názorom dieťaťa a vysvetľovať mu jeho najlepší záujem.

(pracovníčka sociálnoprávnej ochrany, špecializujúca sa na maloletých bez sprievodu)

Pre ilustráciu sú uvedené aj **príklady dobrej praxe**. Týkajú sa **realizácie prípadových konferencií, trvalých riešení, zapájania do aktivít** a nakoniec aj **úspešných prípadov zlúčení alebo osamostatnenia sa**.

Realizujeme prípadové konferencie, na ktorých sa zúčastňuje opatrovník, sociálny pracovník, psychológ, tlmočník, v prípade potreby aj iný odborný zamestnanec. Na prípadovej konferencii zisťujeme informácie potrebné na stanovenie cieľov, ktoré nás privedú k trvalému riešeniu. Zisťujeme, či dieťa nebolo zneužívané, alebo inak ohrozené, a či nepotrebuje intenzívnu psychologickú podporu. Dôležitý je pre nás názor dieťaťa a jeho očakávania, ktoré často musíme korigovať.

(sociálny pracovník detského domova)

Mali sme dieťa, ktoré sa našlo stratené vo vlaku. Priviezli ho z Bratislavy, bol to chlapec. V priebehu týždňa sa nám podarilo nakontaktovať rodičov cez jeho sestru, ktorú sme našli na Facebooku. Dovtedy pozeral rozprávky a nekomunikoval. Tiež tu bola moslimská súrodenecká skupina, po ktorú si prišla matka. Alebo Reisha, ktorá išla za svojim strýkom do Nemecka. Možno spomenúť aj pridelený azyl afganským rodičom s deťmi, ktorí sa počas úteku rozdelili. Napokon sme zistili, že všetci sú na Slovensku, aj keď každý na inom mieste. Tu boli zlúčení, majú byt a normálne spolu žijú ako rodina.

(sociálny pracovník detského domova)

V detskom domove sa nachádzal aj **chlapec, ktorý požiadal o azyl, a čaká na priaznivé rozhodnutie o jeho udelení**. Z rozhovoru za asistencie sociálneho pracovníka:

Pre mňa je Európa Slovensko. Utekal som vo väčšej skupine s ostatnými. Niektorí išli ďalej na francúzske hranice, iní do Španielska. Tu sa mi páči, aj keď prvé dni boli ťažké. Potom ako sa mi tu všetko vysvetlilo som sa rozhodol zostať. Žijem v Medzilaborciach a navštevujem normálne strednú školu. Keď dovriším plnoletosť, chcem ísť do Bratislavy.

(chlapec z Afganistanu)

Nejde ale o ojedinelý prípad, ktorý sa skončil úspešne. Príkladov dobrej praxe, aj v podobe zlúčení s rodinou, sa dá nájsť viacero. Pre všetky deti, ktoré sa podarilo odborným pracovníkom sociálnoprávnej ochrany a detského domova zlúčiť so svojimi príbuznými, je charakteristický dlhší pobyt v zariadení v detskom domove. **Úspešná aktivita spočíva v asistencii pri nájdení blízkeho alebo vzdialeného príbuzného**, pričom deti ostávajú v kontakte s personálom detského domova aj po zlúčení. Ojedinele ide o úspech v podobe priameho prechodu do samostatného života po dovriešení plnoletosti. Príklady dobrej praxe sa týkali prevažne chlapcov z Afganistanu, Pakistanu, Iraku, Jemenu alebo Bangladéša. K zlúčeniam s príbuznými prišlo najmä v Nemecku, rodičia jedného dieťaťa boli nájdení v Taliansku.

9.3. Čo by detský domov potreboval?

Na zlepšenie ochranných opatrení boli uvádzané návrhy, ktoré odborní zamestnanci považovali za zásadné pri zlepšovaní kvality opatrení ochrany a pomoci. Jedná sa najmä o rozšírenie a dostupnosť **ďalšieho vzdelávania personálu** (kultúrneho, právneho), **posilnenie personálu detského domova** a **vytvorenie nových odborných profesií**. V oblasti sociálnoprávnej ochrany ide o **právne poradenstvo**.

Čo nedokážeme zabezpečiť je dlhodobé koncepčné vzdelávanie zamestnancov. Snažíme sa pritom spolupracovať s IOM, ktorá poskytuje právne poradenstvo podľa zákona o azyle. Pracujeme na dlhodobom programe vzdelávania zamestnancov so zameraním na kultúru v rôznych krajinách, zvyky a vzájomnú akceptáciu odlišných kultúr. V súčasnosti prebieha vzdelávanie internou formou. Gestorom je psychológ detského domova. Vzdelávanie je zabezpečené prednáškami a následnou diskusiou.

(riaditeľ)

Základom úspešnosti našej práce s maloletými je ich úprimná snaha prijať našu pomoc. Snažíme sa neustále zlepšovať materiálne podmienky. Neustále vylepšujeme postupy a intenzívnejšie zapájame odborných zamestnancov do osobného kontaktu s dieťaťom: „Chodte, porozprávajte sa, buďte pri nich, aby cítili, že sa o nich niekto zaujíma“. Deti zapájame do aktívnych činností, čím sa snažíme, aby si uvedomili, že aj oni sú dôležití a dokážu niečo urobiť alebo vyrobiť. V budúcnosti by sme chceli zefektívniť vyučovanie slovenského jazyka zriadením jazykového laboratória. Na zlepšenie výchovnej činnosti by bolo potrebné vytvoriť pracovnú pozíciu koordinátora výchovnej činnosti a riadeného využitia voľného času. V budúcnosti by bolo potrebné rozšíriť odborný tím aj o pozíciu špeciálneho pedagóga a mediátora.

(riaditeľ)

Kapacita pre maloletých bez sprievodu je 24 detí v 3 skupinách. Na jednu skupinu by malo byť sedem zamestnancov (terajší stav 5 zamestnancov).

(riaditeľ)

Personálna poddimenzovanosť bola jednou z tém v rozhovoroch v oddeleniach sociálnoprávnej ochrany a aj na príslušnom úrade, špecializujúcom sa na ochranu maloletých bez sprievodu. Z rozhovoru so sociálnou pracovníčkou vyplýva aj lepšia potreba tlmočenia:

Ja osobne nemám vyhradenú iba agendu maloletých bez sprievodu. Robím aj bežnú agendu sociálnoprávnej ochrany, vrátane náhradnej rodinnej starostlivosti. Museli sme si vybudovať vzťahy s cudzineckou políciou. Spočiatku sme s maloletým čakali na oddelení cudzineckej polície aj celý deň, kým sme boli vybavení pri podaní žiadosti o tolerovaný pobyt. Toho času je už spolupráca s cudzineckou políciou veľmi dobrá. Tlmočníci sú tiež problém. Nie sú dostupní, sú ďaleko, no na druhej strane v akútnych prípadoch sú ochotní komunikovať s nami kedykoľvek aj telefonicky.

(pracovníčka sociálnoprávnej ochrany, špecializujúca sa na maloletých bez sprievodu)

Zlepšenie právneho poradenstva. Kontaktujem IOM, ktorá nám promptne poskytuje právne poradenstvo. Problém ale je, že nemáme trvalé právne zastúpenie. Môžem splnomocniť právnikovi Centra právnej pomoci, ktoré má kompetencie špeciálne na maloletých bez sprievodu, ale iba v druhostupňovom konaní o udelenie azylu. Právnik v tomto druhostupňovom konaní môže písať vyjadrenia, zastupovať pred súdom, dať podporné stanovisko. Vyjadrenie pre prvostupňové konanie píšem sama. IOM mi pomáha vyjadrovať sa ku krajine pôvodu, situácii v krajine, hrozbe nebezpečenstva pre dieťa s poukzaním na zákon o azyle.

(pracovníčka sociálnoprávnej ochrany, špecializujúca sa na maloletých bez sprievodu)

10. CELKOVÉ ZÁVERY

Príspevok reflektuje dva hlavné tematické okruhy. Prvým je hľadanie súvisu medzi opatreniami, vykonávanými počas prvých dní, sociodemografickými charakteristikami a ich vplyvom na dĺžku umiestnenia. Druhý identifikuje protektívne faktory zabraňujúce útekom. Ako naznačujú získané údaje, kľúčovými sú prvé dni. Príkladmi dobrej praxe sú rešpektovanie najlepšieho záujmu dieťaťa a zabezpečenie alternatív trvalých riešení.

Pod dodržaním najlepšieho záujmu dieťaťa možno chápať rešpektovanie kultúrnych a náboženských odlišností, posúdenie rodinnej situácie i okolností v krajine úteku. Obsahuje aj rozhodnutie o spôsobe pridelennej ochrany a možnosti integrácie. Rešpektovanie najlepšieho záujmu by malo zohľadňovať aj posúdenie, či dieťa potrebuje medzinárodnú ochranu, či je možné zlúčenie s jeho rodinou, ako aj potencionálne dopady, vyplývajúce z voľby opatrení. Trvalé riešenia sú tiež opatrenia pre podporu zotrvania na Slovensku, podporujúce pocit bezpečia, s cieľom ovplyvniť rozhodovanie spôsobom, ktorý zamedzí pocitu dieťaťa, že tu nie je vítané. U maloletých ide o náročnú úlohu: počas cesty si prešli ťažkými skúsenosťami, sú bez rodičov, príbuzných i známych a nachádzajú sa v cudzom prostredí. Z týchto skúseností vyplýva aj nízka dôvera voči pracovníkom prvotného kontaktu. Dôležitým sa preto stáva nastavenie postupov, ktoré by mohli posilniť dôveru nájdených detí v mechanizmy ich ochrany. Realizácia alternatív trvalých riešení nie je pre všetky deti rovnaká. Ich voľba je špecifická a zohľadňuje individuálne rozpoloženie a ich životnú situáciu. Skúsenosť mladistvých s vykonávanými aktivitami variuje - najčastejšie sa jedná o dve až sedem činností.

Ako prvé poukazujeme na každoročne sa predlžujúcu dobu úteku. Predpokladáme, že môže byť výsledkom zlepšujúcej sa kvality ochrany a pomoci. Aj keď sa útekom väčšinou nedarí zabrániť, deti sú v posledných rokoch umiestnené v detských domovoch v priemere dlhšie. Predlžujúca sa doba je sprevádzaná

rastúcou rozmanitosťou vykonávaných opatrení. Znamená to, že ak sa dieťa podarí udržať v detskom domove, aj naďalej sa s ním pracuje. Popri dlhších umiestneniach sa však súčasne rapidne znižuje počet detí, ktoré v detskom domove ostanú. Pretrváva nízky počet podaných žiadostí o azyl.

V súvislosti s prebiehajúcimi opatreniami, ktoré sa obvykle uskutočňujú ako prvé, možno konštatovať, že prakticky všetky deti majú v prvých hodinách **zabezpečenú zdravotnú stabilizáciu**. Ide o zabezpečenie stravy, hygieny a zdravotnej prehliadky. Pretože deti sa nachádzajú v zanedbanom stave, vyžadujúcom lekársku prehliadku, tieto opatrenia sú zabezpečené bez akejkoľvek výnimky pre všetkých. Pri aplikácii **24 hodinového monitoringu** sa otvára otázka, akým spôsobom ho posilniť tak, aby s ním malo skúsenosť viac detí, a súčasne dosiahnuť minimálny stupeň pocitovanej represie. Ukázalo sa, že samotná preferencia monitoringu, ako osobitnej aktivity ihneď po príchode, je od doby strát nezávislá. Otvára sa preto otázka efektívnosti jeho priebehu. Keďže detský domov je otvorené zariadenie a nemá pôsobiť represívne, otáznym sa stáva aplikácia – môže sa jednať o spravidzanie dieťaťa na vychádzkach, alebo je tu možná voľba reštriktívnejších aktivít, zameraných na opustenie detského domova iba so súhlasom zamestnanca, nastavenie interných pravidiel odchodov a príchodov, či väčšie zapojenie polície do spolupráce.

Do úvahy prichádza aj rozšírenie dvoch základných opatrení - **zabezpečenia tlmočníka a psychologickej pomoci**. V tejto súvislosti sa do popredia dostáva otázka spôsobu tlmočenia, aby neprichádzalo k zbytočným nedorozumeniam, ktoré by mohli ovplyvniť rozhodnutie k úteku. Tlmočník by mohol byť viac zapájaný aj do poskytnutia psychologickej pomoci a ďalších aktivít v detskom domove. Lahký prístup k tlmočníkovi je dôležitý aj počas umiestnenia v detskom domove, aby bolo možné riešiť každodennú komunikáciu počas náhradnej starostlivosti. Jazyková bariéra a finančné možnosti môžu taktiež prispievať k bariéram lepšej dostupnosti uvedených opatrení.

Jedným z identifikovaných momentov, ovplyvňujúcich dĺžku doby do úteku, je čas, kedy príde k prvému reálnemu kontaktu s **opatrovníkom/poručníkom**. Prideluje ich súd a malo by ho mať každé dieťa, ktoré je v detskom domove umiestnené. V skupine, kde bola sociálnoprávna ochrana v podobe opatrovníka/poručníka pridelená a prvý kontakt prebiehal v priebehu prvých 48 hodín, rozpätie skúsenosti s útekmi sa pohybovalo v intervale 2-10 dní. Taktiež sa ukázalo, že časť z detí opatrovníka/poručníka prideleného nemala, resp. nestihol byť pridelený. Išlo o skupinu, ktorá sa stratila z detského domova za najkratšiu dobu. Pridelenie ochrany a častejší vzájomný kontakt asociuje s predlžujúcou sa dobou umiestnenia, odohrávajúcich sa až po dlhšej dobe. Bola to skupina s prideleným poručníkom, ktorá sa v priemere stratila za najdlhší čas. Rola opatrovníka/poručníka môže mať svoj význam aj po úteku - najviac vypátraných detí bolo práve zo skupiny poručníka. Po ostatných, u ktorých bol pridelený iný typ ochrany, alebo táto nebola pridelená, po prvej strate väčšinou nezostane žiadny kontakt s deťmi, ktorým bol pridelený iný typ ochrany, alebo im nebola poskytnutá vôbec žiadna ochrana, sa po ich úteku už väčšinou nepodarí vytvoriť žiadny kontakt.

Po úteku/strate je dôležité sieťovanie (koordináčne stretnutia, špecifikovanie postupov), čo môže viesť k zefektívneniu pátrania. Vytvára sa tu priestor na realizáciu následných krokov, napr. koordinácia postupov s políciou a detským domovom. Žiaducou alternatívou by mohlo byť aj zníženie **počtu detí, ktoré sú pridele- né/jednému opatrovníkovi/poručníkovi**. Vznikol by tak priestor na starostlivosť s individuálnym prístupom a na lepšie vyhodnotenie rizikovosti. Toto opatrenie by si vyžadovalo posilnenie personálnych kapacít odboru sociálnoprávnej ochrany na úrade práce.

Ďalší postupom, ktorý v prostredí detského domova asocioval s dlhšou dobou úteku, bolo vytvorenie **dôverného vzťahu**, a to či už so zamestnancom alebo s rovesníkom. Ak nejaká forma dôverného vzťahu vznikla, môže to odkazovať na lepšiu medziľudskú atmosféru. Taktiež to môže zlepšovať usporiadanie vonkajších okolností tak, aby sa posilnilo rozhodnutie zostať na Slovensku a požiadať tu o azyl. **Z hľadiska preferencie aktivít**, ktorých uprednostnenie by v porovnaní s inými mohlo pôsobiť preventívne, je možné spomenúť realizáciu **aktivít právneho poradenstva** alebo okamžité **vybavovanie žiadosti tolerovaného pobytu**. Ak sa k týmto činnostiam pristupuje preferenčne, asociujú s dlhšou dobou umiestnenia. Vhodnou aktivitou môže byť aj odňatie mobilu. Aj keď iba minimum detí malo v čase nájdenia pri sebe mobilný telefón, jeho odňatie, alebo aspoň kontrola, útek obvykle predĺžili. Toto opatrenie sa ale podľa vyjadrení pracovníkov prvého kontaktu môže stretať s nevôľou. Dlhšia doba do úteku bola indikovaná aj v prípadoch detí, od ktorých sa podarilo získať prvotnú výpoveď o dôvodoch cesty. To môže naznačovať vytvorenie prvotnej dôvery a motiváciu zostať v detskom domove. Dlhším pobytom v detskom domove sa vyznačovali taktiež skupiny detí, ktoré uviedli, že majú kontakt s rodinou, počas cesty ich nesprievádzali ďalšie deti, alebo prišli počas cesty do styku s pašerákmi.

Na záver uvádzame niektoré odporúčania. Týkajú sa personálneho a finančného posilnenia kapacít detského domova pre maloletých bez sprievodu, odboru sociálnoprávnej ochrany, ako aj možností ďalšieho vzdelávania, zameraného na prácu s deťmi bez sprievodu. Ďalej je to posilnenie dostupnosti alternatív trvalých riešení – cez možnosti rozšírenia poskytovania integračných opatrení v škole, na trhu práce, až po počet udeľených medzinárodných ochrán (azylu). Ak by dieťa bolo presvedčené, že sa to na Slovensku nemusí skončiť tolerovaným pobytom a existuje reálna šanca, že aj po dosiahnutí plnoletosti je tu možná perspektíva vo vzdelaní, bývaní a na trhu práce, mohlo by to viesť k minimalizácii rizík, ktoré im hrozia po útekoch (podľa údajov

UNHCR sa v roku 2014 pohybovalo vo svete 13,9 milióna ľudí, ktorých z domovov vyhнали nové konflikty a prenasledovanie - najvyšší počet od druhej svetovej vojny).

11. OBMEDZENIA A DISKUSIA

V príspevku reflektujeme aj niekoľko obmedzení. Prvým z nich sú výpovede. Bezprostredne po zadržaní sú deti v celkovo zanedbanom stave a niektoré z nich aj v zlom psychickom stave. Nachádzajú sa v neznámom prostredí, navyše existuje veľká pravdepodobnosť, že prešli rôznymi hraničnými situáciami, ktoré selektujú to, čo hovoria. Popri existujúcej jazykovej bariére sú potenciálne možné aj problémy so správnym tlmočením. Týmto tvrdením nechceme spochybňovať dôveryhodnosť výpovedí, iba poukazujeme, že pre presnejší empirický obraz by boli vhodnejšie hĺbkové rozhovory v atmosfére dôvery a bezpečia. Ak by boli rozhovory vedené po dlhšej dobe a v stabilizovanom stave, tak výpovede by sa mohli líšiť, a získané údaje by mohli mať inú podobu. Pre ilustráciu – u podstatnej časti detí sa počas prvých dní po nájdení nedarí zistiť dôvody, prečo sa vydali na cestu. Je zrejmé, že nevedia, nechcú alebo nemôžu odpovedať. Tam, kde sa to podarilo, sú umiestnenia dlhšie. Jednou z príčin môže byť aj väčšia dôvera v detský domov.

Druhé obmedzenie sa týka spracovania údajov. V skúmanej skupine detí sa v niektorých prípadoch vyskytli veľké vnútrogrupinové rozdiely. Možno ich postrehnúť aj na niektorých z uvedených grafov a v porovnaníach znemožňujú jednoznačne interpretovať trendy. Väčší počet údajov by pozitívne ovplyvnil replikovateľnosť zistení. Pre lepšiu ilustráciu rozloženia dát boli do prílohy zahrnuté detailnejšie histogramy. Rozsiahlejší súbor údajov môže ovplyvňovať aj veľkosť korelačných koeficientov v prípade preferenčných zistení a p hodnotu. Uvedenie p hodnoty je v práci iba ilustratívne, keďže sme pracovali s celým základným súborom a použitie štatistickej inferencie nie je oprávnené.

Diskutovať možno aj zvolený prístup vyhodnocovania údajov. Dáta boli zberané pomocou online dotazníka, obsahujúceho zoznam opatrení, o ktorých sme v predvýskume zistili, že sú relevantnými oblasťami pri práci s deťmi. Keďže ale každá situácia dieťaťa je jedinečná, nemožno úplne vylúčiť, že z príspevku mohli byť vynechané niektoré dôležité, ale nezaznamenané činnosti. Výsledky preto reprezentujú iba vybrané aktivity a prinášajú len čiastkový pohľad na zložitú situáciu.

Pri zisťovaní vplyvu jednotlivých činností na dĺžku pobytu boli porovnávané priemerné hodnoty. Obmedzením môže byť fakt, že hodnoty boli zaznamenávané iba u detí, ktoré mali s útekmi skúsenosť. Z údajov tiež nie je možné zistiť, aká je kvalita aktivít, ako aj to, či rešpektujú potreby dieťaťa, a ako konkrétne v náhradnej inštitucionálnej starostlivosti prebiehajú.

12. LITERATÚRA

- FAJNOROVÁ K., ŠTEVULOVÁ Z.: Právne postavenie a možnosti integrácie maloletých cudzincov bez sprievodu v Slovenskej republike, BA, Liga za ľudské práva, 2009
- FAJNOROVÁ K., MARINOVÁ K., MALANGONE A. : Mój život na Slovensku, Informačná brožúra pre maloletých bez sprievodu v SR, Liga za ľudské práva, 2014
- FAJNOROVÁ K, MITTELMANVOÁ M. Trvalé riešenia pre odlúčené deti v Európe, Národná správa Slovensko, Máj, 2015
- FAJNOROVÁ K., ŠTEVULOVÁ Z., MALANGONE A.: Miznúce deti, pozičný dokument, Liga za ľudské práva, 2014
- GULIČOVÁ, GRETHE, M.: Maloletí bez sprievodu v SR – politiky riadiace ich príjem, návraty a integračné opatrenia, Národná štúdia pre európsku migračnú sieť, 2009, online cit [04/01/2018] dostupné na:
https://www.emn.sk/phocadownload/emn_studies/emn-sk_studia_maloleti bez spriev v sr sk.pdf
- HLINČÍKOVÁ M., MESEŽNIKOV, G.(Eds.): Otvorená krajina alebo nedobytná pevnosť? Slovensko, migranti, utečenci, IVO, 2015
- KOVÁTS A., MIKLUSAKOVÁ M., RANGELOVA V., SINIOVAS V.: Praktická sociálna práca s utečencami, Prístup cez ľudské práva, Učebnica pre študentov vyššieho vzdelávania, UNHCR, 2007
- KÁČEROVÁ M., HORVÁTHOVÁ R.: Azylový a naturalizačný proces na Slovensku, Slovenská štatistika a demografia 4/2016, ročník 26
- MITTELMANOVÁ M., FAJNOROVÁ K., MARINOVÁ K., CHUDŽÍKOVÁ A.: Opatrovníctvo a poručníctvo maloletých bez sprievodu v podmienkach SR, Právny stav a návrhy vhodných postupov, Liga za ľudské práva, 2011
- MITELLMANNOVÁ M.: Politiky, prax a štatistiky o maloletých bez sprievodu v Slovenskej republike, Malá tematická štúdia Národného kontaktného bodu Európskej migračnej siete v Slovenskej republike, 2014
- POPPER M., BIANCHI G., LUKŠÍK I., SZEGHY P.: Potreby migrantov na Slovensku, Výskum zameraný na integráciu migrantov na trhu práce a do spoločnosti. Kabinet výskumu sociálnej a biologickej komunikácie, online cit. [16/11/2017], dostupné na:
http://www.kvsbk.sav.sk/wp-content/uploads/Potreby_migrantov_na_Slovensku_IOM.pdf

DOKUMENTY, KONCEPCIE, MATERIÁLY, ZÁKONY

Aplikačná príručka k uplatňovaniu princípu najlepšieho záujmu dieťaťa vo všetkých postupoch, opatreniach a rozhodnutiach prijímaných vo vzťahu k maloletým bez sprievodu, ÚPSVaR, 2015

INTERNÁ NORMA č.IN: - 105/2015 – Vykonávanie opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately pre maloletých bez sprievodu

Výzvy pre maloletých bez sprievodu na Slovensku, Národná teoretická štúdia realizovaná Slovenskou humanitnou radou, partnerom v projekte Daphne III: „Lepšia integrácia maloletých bez sprievodu“, 2010

Integračná politika Slovenskej republiky, 2014, MPSVaR, online cit. [1/02/2018], dostupné na:
<https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/integracia-cudzincov/dokumenty/vlastny-material-integracna-politika-januar-2014.pdf>

Dohovor o právach dieťaťa, všeobecný komentár č.6 (2005) – zaobchádzanie s deťmi bez sprievodu a s deťmi odlúčenými od rodičov mimo krajiny ich pôvodu. online cit. [20/01/2018], dostupné na:
<https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/konzultacne-organy/rada-vlady-sr-ludske-prava-narodnostnemensiny-rodovu-rovnost/vybor-deti-mladez/dokumenty/vseobecny-komentar-c-6-prava-deti-bez-sprievodu.pdf>

Ročné výkazy V05 MPSVaR SR o poskytovaní starostlivosti a výchovy deťom v detskom domove a v detskom domove pre maloletých bez sprievodu , online cit [05/01/2018], dostupné na:
http://www.upsvar.sk/statistiky/rocne-vykazy-mps-vr-sr.html?page_id=77292

Ročenka hraničnej a cudzineckej polície, online cit. [06/12/2017], dostupné na:
https://www.minv.sk/swift_data/source/policia/hranicna_a_cudzinecka_policia/rocenky/rok_2017/2017-I.polrok-UHCP-SK.pdf

Ministerstvo vnútra, štatistiky azylu a imigrácie, online cit. [05/12/2017], dostupné na:
<https://www.minv.sk/?statistiky-20>

Akčný plán EÚ týkajúci sa maloletých bez sprievodu, online cit. [10/12/2017], dostupné na:
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/sk/TXT/?uri=CELEX%3A52012DC0554>
Správa o sociálnej situácii na Slovensku za rok 2016, online cit. [29/01/2018], dostupné na:
<https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/analyticke-centrum/sprava-socialnej-situacii-za-rok-2016.pdf>

Aj my sme tu doma, Inštruktážny materiál, Medzinárodná organizácia pre migráciu (IOM), 2013, online cit. [30/01/2018], dostupné na:
<http://www.iom.sk/aktivity/integracia-migrantov/uskutocnili-sme-integracia/285-aj-my-sme-tu-doma-vzdelavacie-materialy-o-migracii-pre-pedagogov-a-lektorov>

Unaccompanied Minors in the Migration process, Frontex, European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union, online cit. [22/01/2018], dostupné na:
http://frontex.europa.eu/assets/Attachments_News/unaccompanied_minors_public_5_dec.pdf

Affecting children in migration, UNICEF, online cit. [20/01/2018], dostupné na:
<https://www.unicef-irc.org/article/1382/>

A child is a child, protecting children on the move from violence, abuse and exploitation, online cit. [20/01/2018], dostupné na:
https://www.unicef.org/publications/files/UNICEF_A_child_is_a_child_May_2017_EN.pdf

13. PRÍLOHA – TABUĽKY

